

Tvungent psykisk helsevern som strafferettslig reaksjonsform

Av Camilla Nyland Woll

*Liten masteroppgave i rettsvitenskap
ved Universitetet i Tromsø
Det juridiske fakultet
Våren 2009*

Innholdsfortegnelse

1. Innledning _____	s. 2
1.1 Oppgavens tema _____	s. 2
1.2 Psykosebegrepet _____	s. 5
1.3 Rettskildesituasjon _____	s. 6
1.4 Avgrensninger _____	s. 7
1.5 Videre framstilling _____	s. 7
2. Historikk/rettsutvikling _____	s. 8
2.1 Sikringsinstituttet _____	s. 8
2.2 Nasjonal koordineringsenhet _____	s. 12
2.3 Forslag om utvidelse av virkeområdet _____	s. 14
3. Hoveddel _____	s. 16
3.1 Hovedregelen om straffrihet for utilregnelige lovbytere _____	s. 16
3.2 Særreaksjon for psykotiske – strl § 39 _____	s. 27
3.2.1 Første ledd: alvorlig voldsforbrytelse _____	s. 27
3.2.2 Farekriteriet / Gjentakelsesfaren _____	s. 46
3.3 Særreaksjonens innhold _____	s. 50
4. Rettsvirkninger – dersom vilkårene ikke lenger er tilstede _____	s. 63
5. Dagens særreaksjonsordning – en fornuftig og god ordning? _____	s. 67
6. Litteratur _____	s. 73

1. INNLEDNING

1.1 Oppgavens tema

1. januar 2002 trådte det i kraft nye strafferettslige utilregnelighetsregler og strafferettslige særreaksjoner. Etter flere tiår med kritikk av de gamle reglene og sikringsordningen fikk man en revisjon av utilregnelighetsreglene flere hadde etterspurt. Det er disse nye reglene som er tema for denne oppgaven.

Tvungent psykisk helsevern er en av de nye særreaksjonene som erstattet den gamle sikringsordningen.

Etter endringen i 2002 fikk vi straffeloven §§ 39 og 39a, som innehar regler om særreaksjonene tvungent psykisk helsevern og tvungen omsorg.

Disse reaksjonene regnes i motsetning til en tredje særreaksjon, forvaring, ikke som straff.

Det skjer i dag stadig flere alvorlige forbrytelser enn tidligere.

De fleste straffes med ordinær fengselsstraff.

For å være strafferettslig ansvarlig må man oppfylle de kumulative vilkårene loven oppstiller.

Grunnloven § 96 gir utslag for det såkalte legalitetsprinsippet skapt gjennom rettspraksis og teori. Prinsippet går ut på at ingen kan straffes uten hjemmel i lov, det må finnes et straffebud som passer på den handlingen som er begått.

Dette er ett av vilkårene.

Videre må man ha handlet med tilstrekkelig skyld¹, det eksisterer i vår kultur et grunnleggende rettferdsprinsipp; ingen straff uten skyld.

I dette ligger at den handlende i sin utførelse av den straffbare handling kan bebreides at han handlet slik han gjorde.

Man kan ikke straffe den som bryter et straffebud uten å være klar over at han gjør noe straffbart, eksempelvis vil han som gifter seg på ny i den tro at han er enkemann bryte ekteskapslovens bigamiforbud.

Da han handler i den tro at han er berettiget til dette fordi hans tidligere kone er død vil han ikke ha den subjektive skyld som kreves for å bli strafferettslig ansvarlig.

Sagt på en annen måte, han kan ikke bebreides for det som er skjedd.

Videre må det ikke foreligge noen straffrihetsgrunn² som gjør en ellers lovstridig handling forsvarlig og lovlig.

Det siste vilkåret er det loven kaller for personlige forutsetninger for straff.

Dette vilkåret innebærer at man ikke må være psykotisk, bevisstløs, mindreårig eller psykisk utviklingshemmet på handlingstiden.

For at en lovbrøyer skal kunne straffes kreves det en viss grad av "sjelelig sunnhet og modenhet".³

Er gjerningsmannen dette vil han være tilregnelig og dermed er straff en legitim reaksjon på hans handlinger.

I motsatt fall er han utilregnelig og straff vil i så måte ikke kunne benyttes på vedkommende.

Utgangspunktet i vår strafferett er det indeterministiske syn som forutsetter at det normale mennesket har en evne til å

---

¹ Som hovedregel forsett.

² Nødrett, nødverge eller selvtækt.

³ Johs. Andenæs, Alminnelig strafferett, Oslo, 5.utgave, 2004, s. 288.

velge mellom godt og vondt og derfor må stå til ansvar for sine handlinger.

Den tilregnelige kan for sine handlinger, den utilregnelige ikke.

Det kan videre virke urettferdig å straffe den som har handlet i en psykotisk tilstand, han kan ikke bebreides for det han har gjort.

Likeledes vil formålet med straff være bortkastet da man straffer den onde vilje, noe en psykotisk gjerningsmann sjelden vil ha.

Tema for denne oppgaven er tilfeller der tiltalte er psykotisk på handlingstiden.

I de tilfeller domfelte finnes å være eller ha vært psykotisk på handlingstiden kan retten når særlige vilkår foreligger dømme vedkommende til tvungen psykisk helsevern.

Hovedregelen er imidlertid at en utilregnelig ikke skal idømmes straff dersom han har begått en straffbar handling.

Dersom den utilregnelige har begått en alvorlig straffbar handling og det er fare for gjentakelse av slike handlinger kan han dømmes til tvungent psykisk helsevern.

Formålet med besvarelsen er å redegjøre for vilkårene for tvungen psykisk helsevern og dermed for når denne særreaksjonen kan idømmes.

Oppgaven tar for seg gangen fra en straffbar handling og til endelig dom er avsagt, dette i lys av og med fokus på den utilregnelige.

Det vil i tillegg bli gitt en vurdering av tvungen psykisk helsevern som strafferettslig reaksjonsform, samt en drøftelse av den nye ordningen slik den er i dag.

1.2 Psykosebegrepet

Utilregnelighetsbegrepet er ikke brukt i straffeloven av 1902 eller i noen av dens forløpere.

Begrepet er derimot resultat av hevd og er i dag allmenn akseptert.

Den nye straffeloven⁴ av 2005 inntar begrepet.

Straffeloven § 44 gir straffrihet for både den psykotiske og den som var bevisstløs på handlingstiden.

Psykosebegrepet er derimot ikke definert i lovs form, verken straffeloven eller psykisk helsevernloven gir anvisning på hva som ligger i begrepet.

I følge forarbeidene er ”psykose” det som psykiatrien til enhver tid definerer som psykose, det er således en ren psykiatrivurdering.

Det er innen psykiatrifeltet allmenn oppfatning av at psykose er ”manglende evne til realistisk vurdering av ens forhold til omverdenen.”

En nærmere redegjørelse av dette vil bli gjort i oppgavens punkt 3.1.

---

⁴ Lov av 20.mai. 2005 Nr. 28.

1.3 Rettskildesituasjon

Den nye straffeloven av 2005 er per i dag ikke trådt i kraft, Stortinget har uttalt at dette trolig ikke vil ikke skje før i 2011.

Det vil i hovedtrekk være straffeloven av 1902⁵ som kommer til anvendelse.

I lovens alminnelige del finner vi reglene om utilregnelighet i § 44 og særreaksjonene i §§ 39 og 39a.

Når en lovovertreder blir dømt til tvungent psykisk helsevern går ansvaret for behandlingen over på helsevernet.

Regler for dette finner vi i lov om psykisk helsevern⁶ kapittel 5.

Dette kapittelet har en annen funksjon en resten av loven, reglene er ikke en del av helsevernet, men en del av strafferetten og kommer til anvendelse når en lovovertreder idømmes særreaksjon etter strl § 39.

Siden reglene om særreaksjon slik vi kjenner de i dag ikke trådte i kraft før i 2002, vil det være begrenset med rettspraksis på området.

De sentrale rettskildefaktorene vil derfor være forarbeider, reglenes formål og reelle hensyn.

Rettspraksis fra sikringsinstituttet kan imidlertid være relevant ved tolkningen av tvungent psykisk helsevern, særlig i forhold til farevilkåret.

---

⁵ Lov av 22 mai. 1902 Nr. 10.

⁶ Lov av 2 juli. 1999 Nr. 62.

1.4 Avgrensninger

Det vil i denne oppgaven avgrenses mot bevisstløshet. Videre gir samme bestemmelse straffrihet for den som på handlingstiden var psykisk utviklingshemmet i høy grad, heller ikke dette vil bli drøftet.

1.5 Videre framstilling

Oppgaven vil først beskrive de materielle vilkårene for særreaksjon, henholdsvis handlingens alvorlighet, gjentakelsesfare samt hensynet til samfunnet.

Det vil først bli gitt en redegjørelse av gjeldende rett på området etterfulgt av prosessen fra handling til dom på tvungen psykisk helsevern.

Det vil bli gitt en inngående redegjørelse for særreaksjonens innhold hvorpå rettsvirkninger av at vilkårene for tvungen psykisk helsevern ikke lenger er tilstede og endelig vil det bli gitt en rettspolitisk drøftelse av ordningen og reglene slik i er i dag.

2. HISTORIKK OG RETTSUTVIKLING

2.1 Sikringsinstituttet

Før revideringen av reglene om utilregnelighet og særreaksjonene ga daværende § 39 i straffeloven⁷ adgang til dom på sikring når en ellers straffbar handling var foretatt i sinnssykdom⁸ eller i bevisstløshet og det var fare for at lovbyteren på ny ville begå tilsvarende handling.

Da sikringsordningen ble erstattet av de nye utilregnelighetsreglene og særreaksjonene i 1997, hadde sikringsbestemmelsene eksistert i nærmere sytti år.

I 1929 kom reglene om sikring for psykisk avvikende tilbakefallsforbrytere og forvaring for andre tilbakefallsforbrytere.

Før dette og etter forgjengeren til dagens straffelov av 1902, Kriminalloven av 1842, hadde man ingen særordninger for denne type lovbytere.

Straffeutmålingen etter Kriminalloven av 1842 var strengt gjerningsbestemt.

Man hadde fokus på den aktuelle forbrytelsen som var begått uten å vie lovbyteren den store oppmerksomhet.

Som et resultat av et samfunn i endring på slutten av 1800-tallet og positivismens gjennomslag, fikk man et sterkere fokus på den enkelte lovbyter.

Dette gjenspeilet seg i Straffeloven av 1902 hvor reglene om strafferettslige særreaksjoner for første gang ble inntatt.

---

⁷ Straffeloven av 1902.

⁸ Nå kalt "psykotisk."

Sikring ble brukt ovenfor både tilregnelige og utilregnelige lovbrøtere.

For tilregnelige ble sikring brukt som et tillegg til straff, mens sikring for de utilregnelige ble brukt som den eneste reaksjonen.

Sikringsinstituttet var imidlertid gjenstand for stor kritikk. Ved vedtakelsen av bestemmelsen om sikring var utgangspunktet at sikring skulle være et alternativ til fengsel, men i praksis ble de med sikringsdom ikke tilbudt andre forhold under soning enn de med ordinær fengselsstraff.

Allerede i 1956 ble Straffelovrådet satt til å gjennomgå reglene og eventuelt komme med mulige endringer. Resultatet ble de særreaksjonene vi kjenner i dag; *dom på overføring til tvungent psykisk helsevern, dom på overføring til tvungen omsorg og forvaring.*

Bakgrunn for de endringene som ble gjort var at man ville gjøre de utilregnelige lovovertrедerne til helsevesenets ansvar.

Slik det var med de gamle særreaksjonene hadde ikke helsevesenet noen plikt til å ta imot lovbrøteren selv om det var avsagt dom på slik overføring.

I de tilfeller det psykiske helsevernet tok imot en utilregnelig lovbrøter kunne de skrive ut vedkommende dersom de selv mente at han ikke lenger var psykotisk, men frisk nok til å klare seg selv.

Både med hensyn til lovbrøteren og til resten av samfunnet og dets behov for vern, var denne praksis kritikkverdigg.

Den nye ordningen skulle endre på dette.

Bakgrunn for de nye utilregnelighetsreglene og særreaksjonene, deriblant overføring til tvungent psykisk helsevern er tanken om at en person i åpenbar mental ubalanse og som har begått en kriminell handling, trenger behandling.⁹

Man ville forhindre at utilregnelige lovbreakere skulle straffes og sone i fengselsvesenets anstalter slik det var tidligere med sikringsordningen.

På den andre siden ville man verne samfunnet mot utilregnelige individer hvor det forelå fare for gjentakelse av en alvorlig forbrytelse.

Uten kritikk er denne nye særreaksjonsordningen ikke. Ifølge rettsteori¹⁰ ser flere miljøer innenfor psykiatrisk helsevesen med bekymring på at antatt farlige lovbreakere skal dømmes til behandling.

Argumentasjonen er at psykisk helsevernloven ble vedtatt under andre forutsetninger enn de man har i dag.

I tillegg er antall plasser i psykiatriske institusjoner blitt færre slik at det ikke er plass til de som dømmes til behandling.

Videre er det uttalt at man kan se at psykiatrien har oppfattet det som et problem at kriminelle har ødelagt behandlingsmiljøer.

Man har i psykiatrien opplevd at man i enkelte tilfeller blir pådyttet denne type lovbreakere av rettsvesenet, noe som i

---

⁹ Tidsskrift for Den norske legeförening Nr. 18 / 2000, Tema rettspsykiatri.
http://www.tidsskriftet.no/index.php?seks_id=138354

¹⁰ Tidsskrift for Den norske legeförening Nr. 18 / 2000, Tema rettspsykiatri.
http://www.tidsskriftet.no/index.php?seks_id=138354

flere tilfeller kan virke konfliktskapende mellom den faglige ansvarlige og påtalemyndigheten.

En ekstra belastning for det psykiske helsevern, men også for lovbyteren selv, er at overføring til tvungent psykisk helsevern er av tidsubestemt art.

Tendensen i norsk rett har imidlertid siden 1960-tallet gått i retning av mer bruk av tidsbestemte straffer og bort fra tidsubestemte reaksjoner.

Grunnen for at tvungent psykisk helsevern er tidsubestemt er at det vil være vanskelig å vite på forhånd hvor lenge lovbyteren vil oppfylle kravene for særreaksjonen da vernet knytter seg til en psykose.

Man var oppmerksom på den tilleggsbelastningen en tidsubestemt reaksjon ville medføre for lovbyteren.

Derimot fant man at behandlingsaspektet samt beskyttelseshensynet vil umuliggjøre en fastsatt dato for opphør.

Da det er samfunnshensynet som bærer reglene om særreaksjon må lovbyter vike til fordel for samfunnet og dets behov for vern.¹¹

De nye særreaksjonsreglene skal både ta hensyn til samfunnet, men også hensynet til en rettferdig og human behandling av den utilregnelige lovbyter skal ivaretas.

---

¹¹ Det vises til senere redegjørelse for dette under oppgavens punkt 2.4 (Rettsvirkninger)

2.2 Nasjonal koordineringsenhet

Man nå ønsker å innføre en nasjonal koordineringsenhet for å bedre kontrollen med de utilregnelige lovbyrterne som har fått dom på overføring til tvungent psykisk helsevern.

I desember 2008 ble det av Justis- og Politidepartementet gitt et høringsnotat i forbindelse med etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslig særreaksjoner og forvaring.

Utredningsgruppen foreslår her opprettelse av en nasjonal koordineringsenhet.

Gjennom denne enheten skal man sikre oversikt over personer som er dømt til tvungent psykisk helsevern.

Det vises til utredningsgruppens uttalelse i rapporten s. 171:

”Det som kanskje er det mest interessante funnet under denne gjennomgangen er at det er vanskelig å holde oversikt over en så stor gruppe TPH-dømte som beveger seg mellom ulike behandlingsinstitusjoner og behandlingsnivåer. I tillegg har flere faglige ansvarlige hatt behandlingsansvaret mens særreaksjonen gjennomføres. Den manglende oversikten kan blant annet føre til at påtalemyndigheten ikke klarer å overholde den lovbestemte treårs-fristen for å bringe en eventuell forlengelsessak inn for domstolen.”¹²

---

¹² Jf. Justis- og Politidepartementets høringsnotat. Saksnr. 200807883. Lovavdelingen. Desember 2008.

Flere støtter utredningsgruppens forslag, også Riksadvokaten er enig med utredningsgruppen og departementet i at det bør opprettes en nasjonal koordineringsenhet.¹³

---

¹³ Høring- Rapport ”Etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring.” Dato 15.04.09, Ref. 2008/7883.

2.3 Utvidelse av virkeområdet for særreaksjoner for utilregnelige

Videre er det i dette høringsnotatet drøftet hvorvidt det er hensiktsmessig og nødvendig med en utvidelse av virkeområdet for særreaksjoner for utilregnelige. Siden det etter gjeldende rett er satt en høy terskel og kun tillates særreaksjon for de mest alvorlige forbrytelsene, vil konsekvensen være at lovbrøtere av klart samfunnsskadelige, men ikke alvorlig nok kriminalitet ikke kan idømmes særreaksjon.

I brev til Justisdepartementet setter Riksadvokaten fokus på det store behovet for å ivareta personer som er strafferettslig utilregnelig og som begår omfattende kriminalitet som ikke kvalifiserer for særreaksjon. Det er i følge Riksadvokaten uholdbart at denne gruppen lovbrøtere skal kunne fortsette med omfattende og plagsom kriminalitet uten at noen myndighet griper inn. Riksadvokaten mener at det er helsevesenet som bør ivareta denne gruppen lovbrøtere.¹⁴

Legeforeningen peker på at spørsmål knyttet til en utvidelse av særreaksjoner for utilregnelige lovbrøtere er blant de mest utfordrende.

I forhold til dette uttaler leder for utvalg for rettspsykiatri i Norsk psykiatrisk forening Yngve Ystad at *”Det er ikke en tilfredstillende løsning at disse personene dømmes til tvungent psykisk helsevern som ”en siste utvei”. Bruk av tvang er en stor utfordring for psykisk helsevern i dag. Tilliten, spesielt med henblikk på redusert stigma knyttet til*

---

¹⁴ Høring- Rapport ”Etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring.” Dato 15.04.09, Ref. 2008/7883.

*psykiske lidelser, tilsier at man skal være ytterst forsiktig med å utvide særreaksjonssystemet. Det kan være grunn til å revurdere prinsippene for strafferettslig utilregnelighet før man foretar en utvidelse av det psykiske helsevernets oppgaver.*¹⁵

Legeforeningen er imidlertid enig i forslaget om en nasjonal koordineringsenhet.

Det er i følge foreningen viktig at organet har en helsemessig tilknytning siden det er personer i det psykiske helsevernet oppgavene relaterer seg til.

I enkelte saker er det en betydelig utfordring at enkelte institusjoner ikke ønsker å ta imot utilregnelige lovbrøyttere som er ferdigbehandlet på ett nivå i helsetjenesten.

En hensiktmessig overføring mellom regioner hindres av ansvarsfraskrivelse.

En nasjonal koordineringsenhet vil kunne avhjelpe dette.

Hva som vil skje på dette området gjenstår å se.

Det er imidlertid ingen tvil om at det er nødvendig med klare regler på dette området og likeledes at man finner en optimal ordning for alle parter.

---

¹⁵ Knut E. Braaten. Ønsker nasjonal koordineringsenhet for behandlingsdømte. Dato 16.04.09.

<http://www.legeforeningen.no/id/153217.0>

3. HOVEDDEL

3.1 Hovedregelen om straffrihet for utilregnelige lovbytere.

Utgangspunktet i norsk strafferett er at utilregnelige lovbytere ikke skal straffes for sine straffbare handlinger jf. straffeloven § 44.

Det følger av bestemmelsens første ledd at

”Den som på handlingstiden var psykotisk eller bevisstløs straffes ikke.”

Således er hovedregelen for alminnelige forbrytelser at saken henlegges eller at retten avsier dom på frifinnelse.

Loven åpner imidlertid opp for unntak fra denne hovedregelen.

For de mest alvorlige forbrytelsene kan retten på begjæring fra påtalemyndigheten idømme dom på overføring til tvungent psykisk helsevern etter særregelen i straffeloven § 39.

Et grunnvilkår for at særreaksjon etter strl § 39 skal kunne idømmes, er at lovbyterens sinnstilstand oppfyller kravet i strl § 44 og derfor er straffri.

Før endringen av utilregnelighetsreglene ga strl § 44 den som var ”sinnssyk eller bevisstløs” straffrihet.

Endringen innebar således at man gikk fra ”sinnssyk” til ”psykotisk”.

Formålet med lovendringen var kun en modernisering av språket og ikke en realitetsendring¹⁶

---

¹⁶ Jf. Justis- og Politidepartementets høringsnotat av desember 2008. Saksnr. 200807883, s. 13.

Det følger direkte av bestemmelsen at gjerningsmannen må være psykotisk på handlingstiden.

Som ordet klart uttrykker vil dette være på det tidspunkt den aktuelle handlingen blir begått.

Da straffritaket knytter seg til handlinger begått i psykotisk tilstand vil dette innebære at det på domtidspunktet og tidspunktet for gjennomføring av reaksjonen, ikke vil stilles krav til sinnstilstanden.

Lovbryteren trenger således ikke å være psykotisk på dette tidspunktet.

Det er sinnstilstanden på handlingstiden som er det avgjørende.

Hva som ligger i uttrykket "psykotisk" vil derimot ikke gå like klart av bestemmelsen.

Grensedragningen mellom psykose og andre sjelelige lidelser kan tidvis være vanskelig.

Dette fordi det eksisterer flere nært beslektede sinnslidelser og ikke alle kvalifiserer til psykose i strafferettslig forstand.

Utilregnelighetsvurderingen tilhører i straffesaker til skyldspørsmålet.

Da skyldsspørsmålet som regel ikke ankes til Høyesterett vil det være lite rettspraksis hvor det er tatt stilling til hva som omfattes av de psykiatriske begrepene i straffeloven. Man må derfor søke støtte i forarbeidene og juridisk teori.

Det er allmenn enighet om og følger blant annet av forarbeidene¹⁷ at en psykose er når vedkommende har

”manglende evne til realistisk vurdering av ens forhold til omverdenen.”

At dette er det sentrale psykosekriterium følger av de samme forarbeidene.

Det var i forbindelse med endringen av utilregnelighetsreglene og de nye særreaksjonene foreslått av lovutvalget at dette sentrale kjennetegnet skulle inntas i bestemmelsen, og med dette virke informativ i forhold til allmennheten.

Dette ble det imidlertid ikke noe av.

Departementet mente at det er unødvendig å ha med, og at dette kunne innfortolkes i bestemmelsen og i begrepet ”psykotisk”.

Videre ble det pekt på at det må kunne forventes av de personer som skal praktisere bestemmelsen at de er klar over hva som kjennetegner en psykose.

En nærmere presisering inntatt i bestemmelsen vil derfor være unødvendig og vil ofte kunne virke mer forvirrende enn opplysende på allmennheten.

Det er evnen til realitetsvurdering som i strafferettslig sammenheng er det sentrale; gjerningsmannens forhold til omverdenen.

---

¹⁷ Nou-1990-5. Strafferettslig utilregnelighetsregler og særreaksjoner, punkt. 3.1.1

I Ot.prp.nr.87 (1993-1994) s.22 gis det en nærmere presisering av hvilke tilstander som omfattes av begrepet. Forarbeidene¹⁸ regner psykoser etter straffeloven for å være de ”tilstander som psykiatrien til enhver tid regner for psykoser”

Det er videre uttalt at ”Det er i dag enighet blant psykiatere om at det som først og fremst kjennetegner en psykose, er at forholdet til virkeligheten i vesentlig grad er forstyrret. Evnen til å reagere adekvat på vanlige inntrykk og påvirkninger mangler. Den psykotiske mister ofte kontrollen over tanker, følelser og handlinger. De intellektuelle funksjoner kan derimot være i behold.”

Rettsteori¹⁹ støtter opp om dette, dersom vrangforestillingene påvirker hele tilværelsen må man anse vedkommende som psykotisk i strafferettslig forstand.

Proposisjonen deler tilstander som regnes som psykoser inn i fire hovedgrupper; tenknings- og kontaktsforstyrrelser, stemningslidelser, forvirringstilstander og sløvhetstilstander.

Det fremkommer av forarbeidene²⁰ at ved tenknings- og kontaktsforstyrrelser er typiske symptomer hallusinasjoner, ideer om påvirkning utenfra og klare vrangideer, i medisinsk sammenheng ofte kalt schizofreni.

Lidelsen fører ofte til kriminalitet, og en betydelig del av de utilregnelige lovbrøtterne er schizofrene.

Under denne kategorien tilhører også de lovbrøtterne som har paranoia.

---

¹⁸ Ot.prp. Nr. 90 (2003-2004) s. 423 og Ot. prp. Nr. 87 (1993-1994) s. 22

¹⁹ Rosenqvist, Rasmussen, Rettspsykiatri i praksis, Oslo, 2. Utgave, 2004, s.61.

²⁰ Ot.prp.nr.87 (1993-1994) s. 22

Typiske trekk ved paranoia er omfattende systematiske vrangforestillinger knyttet til et bestemt sakskompleks eller en spesiell del av følelseslivet.

Stemmingslidelser er en annen variant av psykose. Sykdommen, også kalt manisk-depressiv lidelse, gir seg utslag i at den syke veksler mellom alvorlig grad av nedstemthet og oppstemthet.

Det vil i disse tilfellene være et stort flertall av episoder med nedstemthet.

Dette kan medføre tenkningsforstyrrelser som hallusinasjoner og vrangideer.

Dersom en lovbrøyer med denne type lidelse først begår en forbrytelse vil den ofte være svært alvorlig.

Ved forvirringstilstander, som er en annen variant av psykose, vil den syke være desorientert.

Dette værer seg både i forhold til tid, sted og situasjon.

I tillegg vil det være vanskelig for den syke å motta informasjon.

Forarbeidene²¹ taler her om at "innprentingsevnen er sterkt redusert eller helt borte."

En spesiell variant av forvirringspsykose er delirium tremens, en sykdom forårsaket av langvarig alkoholmisbruk som har fått en brå slutt.

De psykiske funksjonene til lovbrøyer vil ved en sløvhetstilstand være mer eller mindre sterkt svekket.

Da tenker man spesielt på hukommelsen, evnen til logisk tenkning, oppgaveløsning, orientering og mer nyanserte former følelser og opplevelser.

---

²¹ Ot.prp. Nr. 87. (1993-1994), punkt 5.1.2, s.22.

I tillegg til disse kategorier av psykose har vi den reaktive psykosen.

Den reaktive psykosen er en tilstand som kommer som et resultat av en fysisk eller psykisk belastning, eksempelvis tap av en nærstående eller andre katastrofer.

Man omfattes ikke automatisk av strl § 44 selv om man har en psykose.

Det forutsettes at det dreier seg om en *aktiv* psykose.

Bestemmelsen krever at vedkommende var aktivt psykotisk i gjerningsøyeblikket.

Dette følger ikke eksplisitt av bestemmelsen, men

Riksadvokaten hevder i sitt rundskriv²² at ved å erstatte begrepet "sinnsyk" med "psykotisk" skal bare de som er aktivt psykotiske fritas for straff.

Det er således ikke tilstrekkelig å ha en psykosed diagnose.

Dette får konsekvenser for de medisinerte tilfellene, samt de tilfellene vedkommende er gitt annen behandling med det resultat at psykosen er i en inaktiv fase.

Man kan ha en psykose uten å være psykotisk.

Dersom man ved medisin eller annen behandling klarer å holde psykosen under kontroll, vil man i mange tilfeller ikke omfattes av § 44.

---

²² RA-2001-4. Rundskriv av 3 desember 2001, Utilregnelighetsregler og særreaksjoner, under punkt II. Utilregnelighetsreglene.

Forarbeidene²³ sier om dette at

”Dersom en person som har vært psykotisk, og som under medikamentell behandling er blitt nesten symptomfri, begår en straffbar handling, vil vedkommende i dag ikke bli ansett som sinnssyk i gjerningsøyeblikket av de psykiatriske sakkyndige og Den rettsmedisinske kommisjon. Lovbryteren vil følgelig heller ikke oppnå straffrihet etter § 44.”

Avgjørende her blir hvorvidt vedkommende har manglende evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverdenen eller ikke.

Av denne grunn knyttes straffriheten i bestemmelsen til det å være psykotisk og ikke til det å ha en psykose.

Til å diagnostisere av blant annet psykoser brukes det i psykiatrien i dag verktøy kalt ICD-10.

ICD-10 er det internasjonale diagnostiske klassifikasjonssystem som klassifiserer sykdommer og beslektede helseproblemer.

Dette diagnosekodeverket ble tatt i bruk i den norske psykiatrien i 1997 og Norge er gjennom internasjonale avtaler forpliktet til å bruke systemet.

Psykosebegrepet har tradisjonelt vært sterkt knyttet til bestemte sykdomsdiagnoser, det værer seg schizofreni, manisk-depressiv lidelse etc.

Gjennom dette diagnosesystemet tas det ikke hensyn til lidelsens alvorlighetsgrad, noe som er negativt.

Konsekvensen blir ofte at man diagnostiserer en gitt lidelse, eksempelvis schizofreni. Ifølge ICD-10 er denne lidelsen klassifisert som en psykose til enhver tid uten å ta

---

²³ NOU-1990-5. Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner. s. 41

hensyn til lidelsens alvorlighetsgrad og styrke på det aktuelle tidspunktet.

En person kan dermed være klassifisert under psykosedelen av diagnosesystemet uten å være psykotisk på det aktuelle tidspunktet.

Som et viktig bidrag til kvalitetssikring og således rettssikkerheten har vi den Rettsmedisinske kommisjon. Det skal etter straffeprosessloven²⁴ § 146 oppnevnes av Kongen en kommisjon som skal gi veiledning og bistand i saker med rettsmediske spørsmål.

Kommisjonen består av en alminnelig gruppe, samt en rettspsykiatrisk gruppe, og medlemmene oppnevnes for fem år av gangen.

Deres mandat er å gjennomgå alle rettsmedisinske sakkyndige erklæringer som avgis ved strafferettslige undersøkelser.

Videre skal kommisjonen yte bistand til domstolene, påtalemyndigheten, forsvarere og rettsmedisinsk sakkyndige ved en rettslig domstolsbehandling.

I straffesaker er hovedregelen offentlig påtale, jf. straffeloven § 77.

Dette innebærer at når det er foretatt en straffbar handling er det påtalemyndigheten som har ansvaret for at den straffbare handlingen blir etterforsket og innbrakt for domstolen.

Påtalemyndighetens viktigste formål er å sørge for at straffesakene blir riktig avgjort og det er dette som er straffeprosessens formål.

En straffesak begynner med etterforskning av en handling som kan være et lovbrudd.

---

²⁴ Lov av 22.mai. 1981 Nr.25

Det er politiet som etter anmeldelse fra fornærmede eller som på eget initiativ setter i gang etterforskning fordi de mistenker at noe straffbart har skjedd.

Formålet med etterforskningen er å innhente tilstrekkelig bevis for å bringe på det rene om man skal sikte gjerningsmannen for den handlingen som er begått og eventuelt ta ut tiltale mot han, eller om man skal henlegge saken.

I de tilfeller det dreier seg om en straffbar handling begått av en person som man er usikker oppfyller vilkårene i strl § 44²⁵ skal påtalemyndigheten eller forsvarer kontakte lege for en *foreløpig rettspsykiatrisk vurdering* av siktedes sinnstilstand, også kalt prejudisiell observasjon.

Den sakkyndige bør da få mandat til å vurdere hvorvidt det er nødvendig med en rettspsykiatrisk vurdering for å kartlegge tilregnelighetsspørsmålet.

En rettspsykiatrisk undersøkelse foregår som regel på etterforskningsstadiet i saken og i god tid før hovedforhandlingen.

I de fleste tilfeller vil det ikke foreligge noen tvil for den sakkyndige at siktede er psykotisk på det tidspunktet vurderingen foretas og at han kan etter all sannsynlighet konkludere med at siktede var psykotisk på handlingstiden. I de tilfeller det dreier seg om mindre alvorlige straffbare handlinger kan påtalemyndigheten på bakgrunn av dette velge å henlegge saken.

---

²⁵ Utilregnelig på grunn av psykose eller bevisstløshet.

Hvis den sakkyndige er i tvil om siktede er utilregnelig skal han gi klart uttrykk for sin tvil og på bakgrunn av dette skal det foretas en fullstendig rettspsykiatrisk vurdering for en endelig utredning.

Der det er tale om å idømme særreaksjon skal det alltid foretas en fullstendig rettspsykiatrisk vurdering av sakkyndige, jf. straffeprosessloven § 165 annet ledd nr. 1. Det bør etter Riksadvokatens skjønn med støtte i forarbeidene²⁶ alltid oppnevnes to sakkyndige i de saker hvor det kan være aktuelt med en særreaksjonsdom. Dette grunnet vanskelighetsgraden av denne type saker og at de sakkyndige nå må uttale seg om mer komplekse forhold enn tidligere²⁷.

Retten oppnevner sakkyndige, gjerne etter forslag fra påtalemyndigheten, jf. straffeprosessloven § 138. Det er etter innføringen av de nye utilregnelighetsreglene og særreaksjonene ansett nødvendig å utforme mandat til de sakkyndige. Av mandatet skal det klart fremkomme hva den sakkyndige skal utrede.

I sin vurderingen skal den sakkyndige som utgangspunkt anta at observanden er tilregnelig. Den rettspsykiatriske vurderingen må suppleres med grundig diagnostikk, helseopplysninger og sykdomsprogner for å danne seg et best mulig bilde av siktede.

---

²⁶ NOU-2001-21. Rettsmedisinsk sakkyndighet i straffesaker. s. 56

²⁷ Etter at de nye reglene om utilregnelighet og særreaksjoner trådte i kraft 1 januar 2002.

De skal konkludere med at lovbryteren var psykotisk dersom det foreligger klinisk sikkerhet for at psykosen var tilstede.

Den sakkyndige må med andre ord være sikker i sin sak. Er han ikke det skal han gi klart uttrykk for dette.

Som et utslag av bevisumiddelbarhetsprinsippet skal den sakkyndige fremlegge sin vurdering direkte for den dømmende makt under hovedforhandlingen.

Spørsmålet om det foreligger en tilstand som beskrevet i strl § 44 avgjøres formelt av domstolen under skyldspørsmålet.

Det følger av forarbeidene²⁸ at de sakkyndige juridisk sett bare er rådgivere for retten, men siden vi bygger på det medisinske prinsipp blir psykiaternes uttalelser om diagnosen nærmest bindende.

Det hender imidlertid at retten kommer til et annet resultat enn de sakkyndige hva gjelder spørsmålet om siktede er tilregnelig.

Dette skyldes i hovedsak prinsippet om at retten må la all rimelig tvil om tilregnelighet komme tiltalte til gode, det eksisterer ingen tilsvarende krav i psykiatrien.

Retten må etter en eventuelt frifinnelse etter strl § 44, ta stilling til om det skal idømmes særreaksjon og om vilkårene for dette er oppfylt.

---

²⁸ Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994) under punkt 5.1.1

3.2 Særreaksjon for psykotiske- strl § 39

3.2.1 Første ledd: alvorlig voldsforbrytelse...

Alvorlig sinnslidende lovovertridere som utgjør en nærliggende og alvorlig fare for eget eller andres liv eller helse kan dersom nærmere bestemte vilkår er oppfylt tvangsinnlegges mot sin vilje.

Denne såkalte administrative innleggelsen/tiltak gjøres etter psykisk helsevernlovens kapittel 3.

Tross reglene i kapittel 3 fant lovgiver det nødvendig å etablere en ordning som gir domstolen anledning til ved dom å pålegge utilregnelige lovovertridere adekvat behandling gjennom tvungent psykisk helsevern.

Lovovertrideren blir dermed det psykiske helsevernets ansvar og de har således plikt til å ta imot, samt gi vedkommende den nødvendige behandling som kreves.

Det sterke samfunnshensynet er bakgrunn for de nye reglene, noe som følger direkte av forarbeidene.

"Etter utvalgets prinsipielle syn bør omsorg, behandling og nødvendig kontroll av utilregnelige sinnslidende være det psykiske helseverns ansvarsområde.. "videre sies det at " Det administrative lovverk og den administrative saksbehandling kan imidlertid ikke anses tilstrekkelig til å gi denne beskyttelse. "29

Man har således funnet det nødvendig med en videre beskyttelse av og mot denne gruppen mennesker.

---

²⁹ NOU-1990-5. Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner, punkt 5.1.2

I straffeloven § 39 finner vi vilkårene for dom på overføring til tvungent psykisk helsevern.

Bestemmelsen sier at

”når det anses nødvendig for å verne samfunnet kan en lovbrøyer som er straffri etter § 44 første ledd overføres til tvungent psykisk helsevern, jf. Psykisk helsevernloven kapittel 5. Avgjørelsen i sak om overføring treffes ved dom, og overføringen kan bare skje når vilkårene i nr 1 eller nr 2 er oppfylt.”

Det er samfunnshensynet i første punktum som er grunnvilkåret for overføringen, tvungent psykisk helsevern må anses nødvendig for å verne samfunnet.

Hvor lovbrøyeren er i ”systemet” er også av betydning.

Det er større behov for vern i de tilfeller hvor lovbrøyeren vanker fri i samfunnet enn i de tilfeller hvor han allerede er underlagt psykisk helsevern og får behandling.

Straffeloven § 39 er en snever unntaksregel og skal kun benyttes i få tilfeller.

Dette fremkommer klart av forarbeidene³⁰ som sier at siden en særreaksjon vil innebære en stor belastning både for domfelte og for det psykiske helsevernet skal den kun i benyttes dersom det er påkrevd ut i fra hensynet til samfunnsvernet.

På bakgrunn av dette mener utvalget at den kun skal benyttes i få tilfeller pr. år.

Siden en særreaksjon vil innebære en så stor belastning for flere parter oppstilles det derfor strenge vilkår for at særreaksjonen tvungent psykisk helsevern skal kunne idømmes.

---

³⁰ NOU 1990-5. Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner, under punkt 5.1.1.

Retten må foreta en skjønnsmessig vurdering i det konkrete tilfellet av hvorvidt særreaksjonen skal idømmes eller ikke.

Ifølge forarbeidene³¹ er relevante momenter i denne vurderingen hvor alvorlig kriminalitet som er begått, hvor stor sannsynlighet det er for ny kriminalitet, hvor alvorlige handlinger det er fare for og hvilken sinnstilstand tiltalte er i.

Hvilket tilbud samfunnet har å gi tiltalte, spesielt med tanke på psykisk helsevern, vil også være et moment i vurderingen.

Det følger av de samme forarbeidene at

”det må således vurderes hva som rent faktisk vil skje med vedkommende dersom særreaksjonen ikke idømmes.”

I tillegg til grunnvilkåret innehar bestemmelsen to alternative hovedvilkår, henholdsvis nr.1 og nr.2, som igjen består av to kumulative betingelser.

Det stilles ifølge disse krav til lovbruddet og til gjentakelsesfaren.

Nr.1 gjelder de alvorlige voldsforbrytelsene, mens nr.2 gjelder de mindre alvorlige forbrytelsene.

Det følger direkte av bestemmelsen at overføringen bare kan skje dersom et av disse alternative hovedvilkårene er oppfylt i tillegg til grunnvilkåret.

Straffeloven § 39 nr. 1 lyder:

”Lovbryteren har begått eller forsøkt å begå en alvorlig voldsforbrytelse, seksualforbrytelse, frihetsberøvelse, ildpåsettelse eller en annen alvorlig forbrytelse som krenket andres liv, helse eller frihet, eller kunne utsette disse rettsgodene for fare. I tillegg må det antas å være en

---

³¹ NOU-1990-5. Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner, punkt 5.1

nærliggende fare for at lovbrøteren på nytt vil begå en alvorlig forbrytelse som krenker eller utsetter for fare andres liv, helse eller frihet. Ved farevurderingen skal det legges vekt på den begåtte forbrytelse sammenholdt særlig med lovbrøterens atferd, sykdomsutvikling og psykiske funksjonsevne.”

Bestemmelsen rammer de alvorlige forbrytelsene.

Lovgiver har i lovteksten gitt en nærmere presisering av hvilke forbrytelser som er ment å falle inn under denne kategorien av forbrytelser, henholdsvis alvorlige voldsforbrytelser, seksualforbrytelser, frihetsberøvelse og ildpåsettelse.

Oppramsingen er ikke ment å være uttømmende, men er retningslinjer formet ut fra erfaringer om hvilke kategorier alvorlige lovbrudd sinnslidende vanligvis begår.

Også *andre alvorlige forbrytelser* omfattes, forutsatt at de krenker eller kunne krenke andres liv, helse eller frihet. Det er ifølge forarbeidene³² vanskelig å si på forhånd hva som skal omfattes av de enkelte forbrytelseskategoriene. Om en overtredelse er alvorlig nok til å kunne medføre særreaksjon vil bero på rettens skjønn og utviklingen i rettspraksis.

En uttømmende opplisting av forbrytelser i lovteksten ville medført en uheldig innsnevring.

Dette avhjelpest imidlertid med å benytte formuleringen ”andre alvorlige forbrytelser.”

Det er således opp til rettens skjønn om en særreaksjon skal idømmes i det konkrete tilfellet.

---

³² Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994), s.106

Den første kategorien gjelder *alvorlige voldsforbrytelser*.
Drap etter strl § 233 og grov legemsbeskadigelse etter strl § 231 vil være forbrytelser som tilhører denne kategorien.
Også overtredelse av § 229, vanlig legemsbeskadigelse, vil kunne omfattes i enkelte tilfeller.
Spesielt vil dette kunne tenkes dersom følgen er betydelig skade eller død.

Høyesterett drøfter i Rt-2004-1119 innholdet i kriteriet ”alvorlig voldsforbrytelse.”

Saken gjaldt overtredelse av straffeloven § 229 1. straffealternativ, jf. § 232, hvor en lovbrøyeren hadde skadet en annen med en metallstang i sinnssykdom.
Det avgjørende spørsmålet var om dette var en ”alvorlig voldsforbrytelse”, jf. strl § 39 nr. 1 slik at den sikringsdommen han hadde blitt idømt kunne omgjøres til psykisk helsevern.

I følge førstvoterende foreligger det her en ”alvorlig voldsforbrytelse” på grunn av handlingens store skadepotensiale.

Lovbrøyeren hadde slått fornærmede flere steder på kroppen med en jernstang eller en annen massiv metallstang.

Fornærmede var også blitt påført et slag i bakhodet som førte til at han mistet bevisstløsheten.

Førstvoterende finner at slag med massiv stang av jern eller metall på kroppen, og særlig i og ved hodet, medfører stor fare for fornærmedes liv eller helse og at slagene kan føre til betydelig skade eller død.

Videre vises det til tingrettens beskrivelse av den ellers straffbare handling at det er rene tilfeldigheter som medførte at fornærmede ikke fikk slike skader at § 229 annet eller tredje straffealternativ kom til anvendelse.

I tillegg kommer at en domfellelse for legemsbeskadigelse med særlig farlig redskap innebærer en fordobling av straffen etter § 232 i dette tilfellet.

I følge førstvoterende medførte tiltaltes bruk av stangen som slagvåpen så betydelig fare for liv eller helse at det etter hans mening foreligger en ”alvorlig voldsforbrytelse” etter strl § 39 nr. 1.

For øvrig presiserer Høyesterett i denne avgjørelsen at ”alvorlig voldsforbrytelse” i utgangspunktet er ment primært å gjelde drap, grov legemsbeskadigelse og legemsbeskadigelse hvor den uforsettlig følgereskaden er død eller betydelig skade.

”Alvorlig” tar sikte på å begrense bruken av bestemmelsen til kun å gjelde særlige farlige lovbrøtere for å beskytte mot de farligste forbrytelsene.

Normalt vil vanlig legemsbeskadigelse etter strl § 229 ikke kunne gi grunnlag for særreaksjon

Derimot vil dette stille seg annerledes i de tilfeller hvor strl 232 kommer til anvendelse.

Overtredelse av strl § 229 første straffealternativ kan da etter en konkret bedømmelse framstå som en alvorlig voldsforbrytelse.³³

Høyesterett kom til det motsatte resultat i Rt-2003-1257.

Domfelte var blitt kjent skyldig i to overtredelser av strl § 229 første straffalternativ jf. strl § 232.

Den ene overtredelsen gjaldt utøvelse av uprovosert vold mot en forsvarsløs kvinne ved gjentatte ganger å slå henne med knyttet neve i ansikt/hoderegion og ved å skalle henne to ganger.

---

³³ Rt-2004-1119 s. 2 flg.

Den andre gjaldt flere slag og spark i både ansikt og bryst mens fornærmede befant seg i sittende og liggende stilling. Tross at førstvoterende mener at legemsbeskadigelsene er gjort under særdeles skjerpene omstendigheter, finner han under tvil at overtredelsene ikke hadde den grovheten og det omfanget som kvalifiserer til grunnlag for særreaksjon.

At det var tale om forvaring i denne saken er ikke til hinder for å kunne dra de samme konklusjonene i de tilfeller det dreier seg om dom på overføring til tvungent psykisk helsevern, da det i rettspraksis³⁴ henvises til forarbeider som helt klart trekker i denne retningen.

Førstvoterende uttaler om dette;

”Lovforarbeidene trekker klart i retning av at bestemmelsene om tvungent psykisk helsevern og forvaring var ment å være sammenfallende for så vidt angår kravet til alvorlig voldsforbrytelse, jf. Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) side 106 annen spalte og side 111 første spalte. Behovet for å verne samfunnet mot psykotiske lovbrøyttere kan ikke gi grunnlag for å tolke ”alvorlig voldsforbrytelse” på annen måte i saker om tvungent psykisk helsevern. Jeg legger etter dette til grunn at uttrykket ”alvorlig voldsforbrytelse” i § 39 nr. 1 må forstås på samme måte som i § 39 c nr. 1.”

På bakgrunn av dette kan man konkludere med at det settes høye krav til handlingens omfang og grovhet, og det skal således mye til for at en handling skal betegnes som ”alvorlig voldsforbrytelse.”

---

³⁴ Rt-2004-1119 under avsnitt 17.

I følge forarbeidene³⁵ kan også strl § 228 annet ledd omfattes av bestemmelsen dersom følgen blir betydelig skade eller død.

Hvorvidt dette skal gi grunnlag for særreaksjon må imidlertid bero på omstendighetene i det enkelte tilfellet.

Grove ran jf. strl § 268 omfattes av denne gruppen forbrytelser.

Ved vurderingen av om et ran skal anses for grovt følger det direkte av bestemmelsen at det særlig skal legges vekt på om det er brukt grov vold, om det er truet med skytevåpen eller annet særlig farlig redskap, om ranet er nøye planlagt, foretatt overfor forsvarsløs person eller gjelder en betydelig verdi.

Videre kan strl § 132a som gjelder motarbeidelse av rettsvesenet og § 233a som gjelder den som inngår forbund med noen om å begå en handling som nevnt i strl §§ 231 eller 233, være aktuelle bestemmelser her.

Etter Riksadvokatens oppfatning bør heller ikke alvorlige uaktsomme voldsforbrytelser være utelukket som grunnlag for særreaksjonsdom.

Videre mener Riksadvokaten at også grove trafikklovbrudd, særlig overtredelse av strl § 239 ved bruk av motorvogn, bør kunne gi grunnlag for særreaksjon overfor utilregnelige.³⁶

---

³⁵ NOU-1990-5. Strafferettslig utilregnelighetsregler og særreaksjoner. s. 84.

³⁶ Riksadvokatens uttalelse i rundskriv av 3 desember 2001, under punkt IV. Nr. 2.

Alvorlig sedelighetsforbrytelser vil typisk være voldtekt etter strl §192.

Den som ”skaffer seg eller en annen seksuell omgang ved misbruk av stilling, avhengighetsforhold eller tillitsforhold” etter strl § 193 vil også kunne omfattes.

Det samme gjelder den som har seksuell omgang med barn under 14 år, jf. strl § 195.

Som *alvorlig frihetsberøvelse* regner man først og fremst overtredelse av strl § 223 annet ledd.

Bestemmelsen gjelder frihetsberøvelse som har vart over en måned eller at den har voldt noen ualminnelig lidelser eller betydelig skade på legemet eller helbred eller medført noens død.

Lovutvalget utelukker ikke at også strl §§ 222 og 223 første ledd kan gi grunnlag for særreaksjon.

Strl § 222 gjelder den som ved rettstridig adferd eller ved å true med rettstridig adferd tvinger noen til å gjøre, tåle eller unnlate noe.

Bestemmelsen gjelder også den som medvirker til slik adferd.

Strl § 223 første ledd gjelder den som ulovlig berøver en annens frihet eller som medvirker dertil.

Alvorlig ildpåsettelse regnes hovedsaklig som overtredelse av strl § 148 som gir en oppstilling av handlinger som omfattes.

”Den som volder ildebrann, sammenstyrting, spregning, oversvømmelse, sjøskade, jernbaneulykke eller luftfartsulykke hvorved tap av menneskeliv eller utstrakt ødelæggelse av fremmed eiendom lett kan foråkes, eller som medvirker dertil.”

Forarbeidene³⁷ åpner opp for at også vanlig skadeverk etter strl § 291 jf. § 292 om grovt skadeverk kan gi tilstrekkelig grunnlag for tvungent psykisk helsevern.

”Dette vil særlig gjelde når det skyldes tilfældigheter at handlingen ikke medførte slik fare at § 148 fikk anvendelse, men det likevel i det konkrete tilfellet er voldt fare for noens liv eller helbred, jf. § 292 annet ledd”, følger det av de samme forarbeidene.

Ved det såkalte ”vanlige skadeverk” regnes den som rettstridig ødelegger, skader, gjør ubrukelig eller forspiller en gjenstand som helt eller delvis tilhører en annen. Fellesvilkåret er at handlingen må ramme person.

For at et skadeverk skal anses grovt er det i § 292 gitt en opplisting av en rekke momenter som skal inngå i vurderingen.

Bestemmelsen kan ikke anses uttømmende da det klart fremgår av ordlyden at det skal legges ”særlig vekt på” de opplistede momentene.

I tillegg til de spesifiserte lovbruddkategoriene nevnt ovenfor kan også *andre alvorlige forbrytelser* gi grunnlag for særreaksjon etter strl § 39.

Med dette siktes det blant annet til alvorlige overtredelser av bestemmelsene i straffelovens kapittel 14.

Dette kapittelet innehar regler om allmennfarlige forbrytelser.

---

³⁷ NOU-1990-5. Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner, punkt 5.1.3

Eksempelvis vil strl § 153 om tilsetning av gift, strl § 155 som omhandler den som uaktsomt eller forsettlig overfører sin almenntfarlige smittsomme sykdom eller utsetter andre for slik smittefare, strl § 151 a om flykapping og strl § 151 b om datakriminalitet være blant forbrytelsene som kan gi grunnlag for særreaksjon.

Videre kan det tenkes at også alvorlige tilfeller av ran jf. strl §§ 267 og 268 og sprenging jf. strl § 148 i visse tilfeller vil kunne omfattes.

I følge rettspraksis³⁸ er det utvilsomt at også trusler jf. strl § 227 etter omstendighetene omfattes alternativet ”*en annen alvorlig forbrytelse...*”

I Rt-2006-1137 ble de fremsatte truslene ansett av høyesteretts flertall for å være av en slik art at de var omfattet av oppregningen i strl § 39 nr. 1. Førstvoterende viser til forarbeidene³⁹ som sier at ”*Ved trusler vil en særreaksjon særlig være aktuell der det trues med forbrytelser som nevnt i oppregningen foran. Vanligvis må det kreves at trusselen var alvorlig ment, slik at det objektivt sett var en fare for at den ville bli realisert. Imidlertid kan også trusler som ikke var alvorlig ment, men ble oppfattet slik, være egnet til å framkalle alvorlig frykt. Dette er nok etter § 227, og det kan etter omstendighetene føre til en særreaksjonsdom. I unntakstilfellene kan det også være nok at det er fare for at lovbryteren skal komme med nye tilsvarende trusler.*”

---

³⁸ Rt-2006-1137 s. 2 under avsnitt 10.

³⁹ Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994) s. 107.

Truslene i denne saken⁴⁰ gjelder de lovbrudd som strl § 39 oppregner.

Lovbryteren hadde ved tre anledninger kommet med trusler der to av truslene var rettet mot samme person.

Ved den første trusselen truet lovbryteren med å drepe fornærmede og beskrev til henne flere måter dette kunne gjøres på.

I tillegg til den verbale trusselen fulgte han også etter henne, men hun klarte å slippe unna han.

Den andre trusselen hadde lovbryteren sparket etter fornærmedes hund som hun var ute å luftet på nattestid. Da fornærmede påtalte dette hisset han seg voldsomt opp for deretter å trekke frem en kniv mens han truet med å drepe henne.

Hun løp fra stedet men lovbryteren reagerer med å løpe etter henne med kniven mens han truer med å skjære av henne ørene og sende henne til helvete.

Den siste trusselen var fremsatt mot samme fornærmede. Lovbryteren traff på fornærmede som var på sin avisbudrunde da han hisser seg opp, knytter neve mot fornærmede og skriker til henne at han skal drepe henne og legge henne i en bekk dersom hun ikke slutter å følge etter han.

Etter førstvoterendes syn er de truslene som foreligger i denne sak trusler som ble oppfattet svært alvorlige av de som ble utsatt for dem.

Det henvises spesielt til truslene der lovbryteren hadde løpt etter fornærmede med kniv og truet med å skjære av henne ørene.

---

⁴⁰ Rt-2006-1137

Disse truslene må i følge førstvoterende anses som høyst reelle.

Hvorvidt truslene var alvorlig ment eller ikke kan i følge førstvoterende ikke være avgjørende.

Uansett vil truslene være av slik art og fremsatt under slike omstendigheter at de etter førstvoterendes syn må anses som en annen alvorlig forbrytelse i § 39s forstand.

Til tross for at førstvoterende finner at det foreligger trusler som kan omfattes av "alvorlig voldsforbrytelse", jf. strl § 39 ligger de således i nedre ende av de forbrytelser som omfattes.

Dette, samt at det kan sies å være nærliggende fare for at han på nytt vil fremsette trusler av denne art finner ikke høyesterett tilstrekkelig og det konkluderes med at samlet sett er ikke overføring til tvungent psykisk helsevern godt nok begrunnet.

Forutsetning for at også "andre forbrytelser" kan gi grunnlag for særreaksjon er at disse krenket andres liv, helse eller frihet eller at de kunne utsette disse rettsgodene for slik fare.

Det må være fare for personskade.

Det kreves således ikke at forbrytelsen faktisk krenket noens liv, helse eller frihet, det avgjørende er om forbrytelsen kunne gjøre dette.

Forarbeidene⁴¹ taler her om den abstrakte farefremkallelse.

Om dette sies at det er tilstrekkelig om en tilsvarende handling under andre omstendigheter kunne medført en konkret og alvorlig fare.

---

⁴¹ NOU-1990-5. Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner, punkt 5.1.3, Nr.1 b

Særlig aktuelt vil dette være i de tilfeller at det er ren tilfeldighet at handlingen objektivt sett ikke voldte fare for andre.

Lovbryteren kan begå en handling som i teorien ikke skal gå utover andre, eksempelvis sprenging av en ubebodd hytte.

Selv om han handler i den tro at han ikke vil berøre andre mennesker kan det lett oppstå situasjoner utenfor lovbyterens kontroll, handlingen kan ha vært egnet til å volde slik fare.

Med denne begrunnelse er det derfor at også den abstrakte farefremkallelse kan gi grunnlag for særreaksjon.

Samfunnet kan ha behov for å beskytte seg mot faren for at vedkommende neste gang faktisk krenker noens liv, helse eller frihet.

3.2.2 Farekriteriet / Gjentakelsesfaren

Som nevnt tidligere er det i tillegg til kravet til lovbruddet også et krav om gjentakelsesfare, dette følger direkte av ordlyden.

Det alminnelige vilkåret om gjentakelsesfare er inntatt i strl § 39 nr.1 siste del.

Det følger av bestemmelsen at

”det må antas å være en nærliggende fare for at lovbyteren på nytt vil begå en alvorlig forbrytelse som krenker eller utsetter for fare andres liv, helse eller frihet.”

Det må foretas en konkret vurdering der en rekke momenter inngår både med hensyn til selve forbrytelsen, men også forhold ved lovbyteren vil være av betydning. Bestemmelsen gir retningslinjer for hva som særlig skal tillegges vekt i denne farevurderingen.

Opplistingen er ifølge forarbeidene⁴² ikke uttømmende da dette verken er mulig eller ønskelig.

Det skal ifølge bestemmelsen legges vekt på den begåtte forbrytelsen sammenholdt særlig med lovbrysterens adferd, sykdomsutvikling og psykiske funksjonsevne.

Når det gjelder lovbrysterens adferd siktes det til adferden både før og etter lovbruddet.

For at tilstrekkelig gjentakelsesfare skal antas å foreligge bør lovbrysteren ha vist aggressiv adferd ved flere anledninger, dette følger av de samme forarbeidene nevnt ovenfor.

Det kan imidlertid ikke utelukkes at gjentakelsesfaren kan være like stor i de tilfeller hvor den begåtte handling er lovbrysterens første lovbrudd.

Som nevnt ovenfor er også lovbrysterens adferd etter lovbruddet av betydning.

I de fleste tilfeller vil vedkommende på domstiden befinne seg enten i fengsel eller på et psykiatrisk sykehus.

Hvor dette er tilfellet vil gjentakelsesfaren være relativ lav. Gjennom institusjonsoppholdet vil man i tillegg muliggjøre observasjoner som gir detaljerte personbeskrivelser av vedkommende.

I disse observasjonene kan også en vurdering av farligheten inngå, samt sammenhengen mellom sykdommen og faren for nye alvorlige lovbrudd.

Et annet moment i farevurderingen er lovbrysterens sykdomsutvikling.

Også her er vurdering av sykdommen både før lovbruddet og frem til domstidspunktet av betydning.

---

⁴² Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994) Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner, s.107.

I tillegg skal det ifølge forarbeidene⁴³ legges vekt på sykdomsprognosene;

”Retten må her bygge på de sakkyndiges uttalelser om sykdommens art, om lovbrysterens adferd og sannsynlig eller mulig framtidig utvikling.”

Det er de sakkyndige som gir rettspsykiatrisk vurdering av de psykotiske lovbryttere.

Selv om det ikke er påkrevd at de uttaler seg direkte om faren for nye lovbrudd, må en beskrivelse av mulig farlighet som knytter seg til selve sykdommen og dennes utvikling, ses på som en naturlig del av vurderingen av sykdomsprognosen.

Som nevnt tidligere er det ingen krav til sinnstilstanden på pådømmelses- eller gjennomføringstiden, men en gunstig sykdomsutvikling kan medføre redusert risiko for gjentakelse av straffbare handlinger.⁴⁴

Endelig skal et tredje moment inngå i farevurderingen.

Ifølge bestemmelsen skal det tas med i betraktning lovbrysterens psykiske funksjonsevne.

Det er evnen til mestring av egen livssituasjon og til å vurdere egen tilstand og forhold til omverdenen som er de sentrale elementene i den psykiatriske vurdering.

Dette momentet er hovedsakelig ment med tanke på psykisk utviklingshemmede lovbryttere fordi farekriteriet også er gitt anvendelse ved særreaksjon ovenfor disse lovbrysterne, jf.strl § 39 a.

---

⁴³ Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994) Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner, s.108

⁴⁴ Riksadvokatens uttalelse i rundskriv av 3 desember 2001, under punkt IV. Nr. 1.

I proposisjonen⁴⁵ beholder man imidlertid begrepet da det i disse tilfeller ikke er så treffende å tale om ”sykdomsutvikling.”

For psykotiske lovbrøtere vil dette momentet ikke ha så stor betydning da man i momentet ”sykdomsutvikling” i all hovedsak vil dekke det man spør etter i ”psykiske funksjonsevne.”

Det må imidlertid også for sinnslidende lovbrøtere legges vekt på deres evne til mestring av egen livssituasjon og til å vurdere egen tilstand og forholdet til omverdenen.

I tillegg vil man i vurderingen av ”psykiske funksjonsevne” se på hvilke sosiale forhold lovbrøteren vil vende tilbake til og hva slags støtteapparat som eventuelt vil være tilgjengelig.

Forutsetningen er at gjentakelsesfaren relaterer seg til en ny alvorlig forbrytelse som krenker eller utsetter for fare andres liv, helse eller frihet.

I dette ligger at det den må være av samme art som de forbrytelsene som er nevnt i første punktum.

Her er ikke den abstrakte farefremkallelse tilstrekkelig. Det vil her kun bli aktuelt med særreaksjon dersom det er fare for en konkret krenkelse av andres liv, helse eller frihet eller at disse rettsgodene kunne bli utsatt for fare.

Den forbrytelse domfellelsen gjelder danner selve utgangspunktet for farevurderingen.

Forbrytelsens art og omfang kan gi holdepunkter for hvor sannsynlig det er at noe tilsvarende vil skje igjen.

---

⁴⁵ Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994) Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner, s.108

I de tilfeller hvor det dreier seg om flere forbrytelser som nå pådømmes samtidig, eller en sammenhengende forbrytelse begått ved flere enkelthandlinger vil det være mer nærliggende å konstantere gjentakelsesfare enn i de tilfeller hvor en forbrytelse er et resultat av en impulshandling.

Jo mer alvorlig kriminalitet det dreier seg om jo større er behovet for vern.

Behovet for vern vil også være større i de tilfeller hvor lovbrøteren ikke er underlagt noe behandling eller på annen måte er fanget opp av systemet, men går fri på gaten.

Det må i lys av disse momentene vurderes hvorvidt gjentakelsesfaren er "nærliggende" eller ikke.

Hva som ligger i uttrykket "nærliggende" må hovedsaklig klarlegges gjennom rettspraksis.

Ifølge forarbeidene⁴⁶ må det kreves en kvalifisert grad av risiko for tilbakefall og faren må på domstidspunktet vurderes som reell.

Det er videre uttalt at kravet til faregraden vil variere etter hvor grov den begåtte handlingen er og hvor alvorlige handlinger det er fare for.

Proposisjonen/departementet⁴⁷ gir imidlertid domstolen i oppgave å fastlegge det nærmere innholdet i kravet om tilbakefallsfare.

---

⁴⁶ NOU-1990-5. Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner, punkt 5.1.4

⁴⁷ Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994), s.108

Rt-2003-1085 er den første avgjørelsen Høyesterett har avsagt etter innføringen av de nye utilregnelighetsreglene og særreaksjonene.

I denne saken hadde en person begått drap under sinnssykdom og det var således spørsmål om det skulle gis dom på overføring til tvungent psykisk helsevern, jf. § 39 nr.1.

Høyesterett kom i denne saken frem til at vilkårene for overføring til tvungent psykisk helsevern foreligger og at denne særreaksjonen derfor skal idømmes.

Høyesterett bygger i stor grad avgjørelsen sin på er de sakkyndiges uttalelser om risiko for gjentakelsesfare. Ifølge de sakkyndige vil vedkommende være avhengig av et psykiatrisk behandlings- og ettervernsopplegg for å forebygge tilbakefall på psykose, deriblant behandling med antipsykotiske medikamenter.

Førstvoterende fremholder at det foreligger en reell fare for at det i den frivillige planen som foreligger på domstidspunktet vil kunne utløses en situasjon der lovbyteren blir mindre motivert til å følge opp behandlingen med antipsykotiske medikamenter.

Videre foreligger det en kvalifisert fare for et nytt psykotisk gjennombrudd dersom vedkommende som følge av sviktende motivasjon og/eller bruk av rusmidler avbryter nødvendig psykiatrisk behandling.

Det vil derfor være en nærliggende fare for at han på nytt vil begå alvorlig forbrytelse som krenker eller utsetter for fare andres liv, helse eller frihet.

Retten finner ikke den behandlingen som på domstidspunktet skjer på frivillig grunnlag eller muligheten for eventuell framtidig etablering av ordinært tvungent

psykisk helsevern etter psykisk helsevernloven⁴⁸ kapittel 3, tilstrekkelig som samfunnsvern.

Samfunnsvernet må ifølge førstvoterende, for å være tilstrekkelig, ivaretas ved dom på overføring til tvungent psykisk helsevern.

3.2.3 Annet ledd: Mindre alvorlige forbrytelser

Straffeloven § 39 nr. 2 åpner opp for at også mindre alvorlige forbrytelser enn de nevnt i nr.1 skal, når nærmere bestemte vilkår er oppfylt, kunne gi grunnlag for overføring til tvungent psykisk helsevern.

Som nevnt tidligere må enten nr.1 eller nr.2 være oppfylt i tillegg til grunnvilkåret om samfunnsvern for at en overføring skal kunne skje.

Etter nr.2 vil dette være aktuelt når

”Lovbryteren har begått eller forsøkt å begå en mindre alvorlig forbrytelse av samme art som nevnt i nr.1, og tidligere har begått eller forsøkt å begå en forbrytelse som nevnt der, og det må antas å være en nær sammenheng mellom den tidligere og den nå begåtte forbrytelsen.”

Bakgrunn for bestemmelsen er at også en mindre alvorlig forbrytelse i visse tilfeller vil kunne gi grunnlag for å konstantere gjentakelsesfare.

Det stilles krav til forbrytelsen, den må være av samme art som de opplistet i strl § 39 nr.1.

Forutsetningen er at lovbyteren tidligere har begått eller forsøkt å begå en slik forbrytelse⁴⁹, forsøk er således tilstrekkelig.

---

⁴⁸ Lov av 2.juli. 1999 Nr.62.

Kravet til gjentakelsesfaren stilles i bestemmelsens siste punktum.

”I tillegg må faren for tilbakefall til en ny alvorlig forbrytelse som krenker eller utsetter for fare andres liv, helse eller frihet, antas å være særlig nærliggende.”

Gjentakelsesfaren må etter nr.2 antas å være ”særlig nærliggende.”

Det stilles her strengere krav til gjentakelsesfaren enn etter strl § 39 nr.1 som krever ”nærliggende fare.”

Støtte for dette finner vi i forarbeidene⁵⁰ som sier at momentene ved vurderingen vil være de samme som ved strl § 39 nr.1, men det vil måtte stilles strengere krav til gjentakelsesfaren.

Forutsetningen er at faremomentet knytter seg til en ”ny alvorlig forbrytelse” og at det er snakk om en forbrytelse som ”krenker eller utsetter for fare andres liv, helse eller frihet.”

Det kreves at forbrytelsen er av samme art som de oppregnet i nr.1, henholdsvis ”alvorlig voldsforbrytelse, seksualforbrytelse, frihetsberøvelse, ildpåsettelse eller annen alvorlig forbrytelse som krenket andres liv, helse eller frihet eller kunne utsette disse rettsgodene for fare.”

I dette ligger at det er tilstrekkelig at den utførte handlingen medførte en abstrakt farefremkallelse, slik det også er for nr.1.

---

⁴⁹ En alvorlig forbrytelse, jf. strl § 39 nr.1.

⁵⁰ Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994), s.108

Det kreves nær sammenheng mellom den tidligere begåtte og den aktuelle handlingen.

”Nær sammenheng” vil ifølge forarbeidene⁵¹ være i de tilfeller begge handlingene utspiller seg fra samme sinnslidelse.

Som Straffelovrådet fremholdt gjelder dette når det nye lovbrudd;

”synes å være utslag av den samme psykopatologi som lå bak den tidligere grove forbrytelsen. Hvis det i disse tilfeller var omstendigheter utenfor lovbrysterens herredømme som gjorde at han ikke kom så langt som til en særlig alvorlig forbrytelse, skulle faren være tilstrekkelig indisert.”

Det kreves her en tidligere forbrytelse av samme art som nevnt i strl § 39 nr.1.

Selv om både de objektive og de subjektive vilkårene er oppfylt, vil retten måtte foreta en konkret vurdering av om det er nødvendig i det aktuelle tilfellet å ilegge særreaksjon. I dette ligger at de må ta stilling til om det er nødvendig ut fra hensynet til samfunnsvernet.

I Rt-2006-1143 drøfter Høyesterett forholdet mellom den nå begåtte voldshandlingen og en forutgående legemsbeskadigelse vedkommende var dømfelt for i 2002. Saken gjaldt en mann som var dømt for legemsfornærmelse, jf. strl § 228 og spørsmålet var om

---

⁵¹ Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994), s.108

vedkommende skulle overføres til tvungent psykisk helsevern, jf. strl § 39 nr.2.

Høyesterett kom til at det var en "nær sammenheng" mellom disse handlingene, jf. strl § 39 nr.2.

I sin vurdering fremholdes det at det er atskillig likhet mellom de to voldshandlingene.

Det er i begge tilfeller tale om et målrettet angrep mot en person som lovbryteren kjente fra før.

Videre var begge ofrene helt uforberedt.

Ifølge førstvoterende er ikke disse faktorene i seg selv avgjørende for det resultat de er kommet til, at det er "nær sammenheng" mellom forbrytelsene.

Som et supplement nevnes lovbyterens motiv, som synes å være det samme.

Han har i begge sakene "ønsket å påføre ofrene skade eller smerte, ut fra tanker om at de fortjener det som en straffereaksjon på urett som han mener de tidligere har begått mot ham eller andre som han solidariserer seg med."

Videre er de sakkyndiges uttalelser tatt med i betraktning. Begge sakkyndige så lovbyterens handlinger "som følge av hans vrangforestillinger; paranoid psykotisk lidelse."

Endelig peker førstvoterende på Departementets uttalelse i Ot.prp.nr.87 (1993-1994) s.108 om at som eksempel på "nær sammenheng" vil være tilfeller der handlingene "utspringer fra den samme sinnslidelsen."

På bakgrunn av disse faktorene er det følge Høyesterett "nær sammenheng" mellom de to handlingene.

Da kravet til gjentakelsesfare imidlertid ikke her ble ansett oppfylt, var ikke heller ikke alle vilkårene for overføring til tvungent psykisk helsevern tilstede.

3.3 Særreaksjonens innhold.

Etter at domstolene har kommet til det resultat at lovbryteren oppfyller vilkårene, og dermed gir dom på overføring til tvungent psykisk helsevern, blir således spørsmålet om hva dette innebærer og hva som er særreaksjonens innhold.

Særreaksjonens innhold kan variere da det er ulike grader av tvang og oppfølging.

Reglene om gjennomføringen og innholdet av tvungent psykisk helsevern reguleres i hovedsak av psykisk helsevernloven kapittel 5, jf. strl § 39 første ledd.

Det er det psykiske helsevern som får ansvaret for domfelte dersom det gis dom på overføring til tvungent psykisk helsevern.

I dette ansvaret ligger en plikt til å ta imot vedkommende og gi adekvat behandling, nærmere regler om dette er gitt i psykisk helsevernloven kapittel 5.

Selv om plikten innebærer et innhugg i "asylsuvereniteten", institusjonens rett til selv å velge hvem som skal innlegges på et medisinsk og behandlingsmessig grunnlag, er denne plikten bakgrunnen bak lovens nye særreaksjoner.

For å avhjelpe på dette innhugget gir man institusjonen frihet med tanke på den videre gjennomføringen av reaksjonen.

Høyesterett viser i Rt-2002-990⁵² til forarbeidene⁵³;

"Når det psykiske helsevern ut fra de synspunkter som er gjengitt ovenfor, ikke bare gis et ansvar for utilregnelige lovbyggere, men også pålegges å ta i mot disse, bør gis stor frihet med hensyn til reaksjonens innhold. Domstolen vil

---

⁵² Side 992.

⁵³ NOU-1990-5 s. 75.

ikke kunne vurdere hvilken behandlingsform som vil være best i det enkelte tilfellet, for eksempel døgnopphold i institusjon eller poliklinisk/ambulant behandling.”

Ifølge forarbeidene⁵⁴ anså man det psykiske helsevern som den rette institusjon til å ta seg av og behandle psykotiske lovbrøtere.

Da utilregnelige lovbrøtere i tillegg vil utgjøre en mindre gruppe var det lagt til grunn at dette ikke ville medføre et uforholdsmessig stort inngrep overfor institusjonene, sett i sammenheng med det psykiske helsevern som selv bestemmer reaksjonens innhold og gjennomføringen av den.

Friheten institusjonen har med hensyn til hva det tvungne psykiske helsevern skal innebære og gjennomføringen av denne, må ifølge lovkomiteens flertall forvaltes slik at samfunnets krav på beskyttelse mot farlige forbrytere blir imøtekommet.⁵⁵

Etter den tidligere sikringsordningen hadde man ingen tilsvarende ordning.

Helsevernet kunne nekte å ta imot psykotiske lovbrøtere, med den uheldige konsekvens at vedkommende måtte ”sone” i fengselets anstalter.

Det ville man forhindre med de nye reglene.

Det psykiske helsevernet skal settes i gang umiddelbart etter at dommen er rettskraftig.

Dommen vil være tilstrekkelig grunnlag for iverksetting og gjennomføring av reaksjonen, dette innebærer at det ikke er nødvendig at vilkårene etter psykisk helsevernloven § 3-3 er oppfylt, jf. § 5-1.

---

⁵⁴ NOU-1990-5 s. 73 flg. og Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994) s. 51 flg.

⁵⁵ Innst.O. Nr. 34 (1996-1997) under punkt 7.3.2.

Det er det regionale helseforetaket i domfeltes bostedsregion som avgjør hvilken institusjon som skal ha behandlingsansvaret for domfelte, jf. phlsvl § 5-2 første ledd.

For at sykehuset skal kunne danne seg et klinisk bilde av den domfelte skal de første tre ukene tilbringes ved døgnopphold i en institusjon.

Her vil man kunne danne seg et bilde av domfeltes behandlingsbehov og hans sykdomsbilde forøvrig slik at den videre behandlingen blir mest mulig formålstjenelig.

Hovedregelen er at domstolen ikke har noen påvirkning eller beslutningsmyndighet når det gjelder særreaksjonens innhold.

Dette presiseres av Høyesterett i Rt-2002-990 hvor førstvoterende uttaler at;

”det er det psykiske helsevern som er ansvarlig for særreaksjonens innhold ved dom på overføring etter kapittel 5....Men det er ikke lenger adgang for domstolene eller kriminalomsorgen til å sette vilkår knyttet til behandlingen....Ved overføring etter kapittel 5 blir domfelte straks helsemyndighetenes ansvar.”⁵⁶

Det er den faglige ansvarlige som til enhver tid bestemmer hva særreaksjonens innhold skal være, jf. phlsvl § 5-3 annet ledd.

Som hovedregel vil den faglige ansvarlige være overlegen ved institusjonen.

Det er han som bestemmer om domfelte skal oppholde seg på åpen eller lukket avdeling og hvordan behandlingen ellers skal legges opp.

---

⁵⁶ Rt-2002-990 s.992

I følge forarbeidene⁵⁷ er det han som best vil kunne vurdere om det er behov for opphold på døgnbasis etter at den innledende perioden er utløpt.

I sin vurdering av gjennomføringen skal overlegen foreta en skjønnsmessig vurdering der hensynet til domfeltes behandlingsbehov og særlig hensynet til samfunnets behov for beskyttelse vil være avgjørende momenter.

Forarbeidene⁵⁸ uttaler om dette;

”..Ved valg av behandlingsform må det derfor vurderes hvilken risiko det innebærer dersom den domfelte får friere forhold. På den andre siden må den faglige ansvarlige våge å prøve nye behandlingsformer slik at den domfelte gradvis får større frihet som kan gjøre en tilbakeføring til samfunnet mulig.”

Risikoen må knytte seg til faren for at lovbrysteren vil begå nye alvorlige lovbrudd.

Ved avveiningen mellom faren for nye lovbrudd og hensynet til samfunnet er det samfunnshensynet som vil veie tyngst.

Men så langt hensynet til samfunnsvernet tillater det bør særreaksjonsdømte behandles som andre pasienter, NOU-1990-5 s. 71 flg.

Juridisk teori⁵⁹ viser til Stortingsmelding nr. 25 (1996-1997) der det er lagt til grunn av Sosial- og helsedepartementet at de fleste som er psykotiske vil trenge lenger behandling i døgnopphold i institusjon utover de tre obligatoriske ukene.

---

⁵⁷ Innst.O. Nr. 34 (1996-1997) under punkt 7.3.2.

⁵⁸ Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994) s.117.

⁵⁹ Jacobsen, Dom på overføring til tvungent psykisk helsevern, Bergen, 2004, s. 201.

Tvungent psykisk helsevern uten døgnopphold blir sett på som mindre aktuelt for personer som blir vurdert som farlige, både for andre og seg selv.

Videre legges det til grunn at døgnopphold utenfor institusjon først og fremst er aktuelt ved avslutningen av et behandlingsopphold.

Hovedregelen er at den domfelte ikke skal ha noe med kriminalomsorgen å gjøre.

Og selv om man ville forhindre at utilregnelige skulle underlegges kriminalomsorgens ansvar åpner loven⁶⁰ i særlige tilfeller opp for en overføring fra psykisk helsevern til kriminalomsorgen.

Forutsetningen er at lovbryteren ikke lenger er utilregnelig. Selv om den domfelte ikke lenger er psykotisk kan han likevel oppfylle farevilkåret.

Psykisk helsevernloven åpner i § 5-6 opp for at domfelte som er gitt dom på overføring til tvungent psykisk helsevern i "*særlige tilfeller*" kan overføres til anstalt under kriminalomsorgen, også kalt forvaring.

Forvaring er en av de nye særreaksjonene som trådte i kraft 1. januar 2002.

Denne særreaksjonen er, i motsetning til tvungent psykisk helsevern og tvungen omsorg, tiltenkt anvendelse i de tilfeller lovbryteren er tilregnelig på handlingstiden.

Bakgrunnen for reglene om forvaring er at samfunnet også ovenfor tilregnelige lovbytere i enkelte tilfeller trenger beskyttelse.

---

⁶⁰ Lov av 2 juli.1999 nr.62.

Der retten finner at ordinær fengselsstraff ikke er tilstrekkelig fordi lovbryteren utgjør en fare for samfunnet kan forvaring anvendes dersom vilkårene for dette er tilstede.

Det er retten som etter begjæring fra den faglige ansvarlige ved vedkommende institusjon som bestemmer om denne overføringen skal skje.

Det må foreligge ”særlige grunner” som taler for en slik overføring, jf. phlsvl § 5-6.

Bestemmelsen gir ingen nærmere presisering av hva som ligger i dette vilkåret og hva som kreves.

Forarbeidene⁶¹ utdyper derimot begrepet og sier at;
”....Ekstraordinære forhold må gjøre et opphold i det psykiske helsevern klart urimelig. Ved vurderingen må det legges vekt på hvor lang tid det har gått siden dommen ble avsagt, graden av farlighet, hvor stabil sinnstilstanden er, hvilke alternativer til overføring som finnes, og hvordan et fengselsopphold må antas å virke.”

Juridisk teori⁶² legger til at det i denne skjønnsmessige vurderingen også må vurderes hvorvidt vedkommende har en sinnstilstand som oppfyller ”unsound mind”-kriteriet i EMK artikkel 5 nr. 1 bokstav e.

Departementet vurderte å innta dette som et selvstendig vilkår for overføring, men konkluderte med at det beste var om man bare tok hensyn til dette momentet ved vurderingen av ”særlige grunner”.

---

⁶¹Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994) s. 118.

⁶²Jacobsen, Dom på overføring til tvungent psykisk helsevern, Bergen, 2004, s.204

Videre kreves det at ”domfeltes sinnstilstand ikke lenger er som beskrevet i straffeloven § 44 første ledd.”

Domfelte må etter dette ikke lenger være psykotisk.

Det kreves i tillegg at vilkåret om gjentakelsesfare i straffeloven § 39 nr. 1 eller nr. 2 fortsatt er oppfylt.

Dette betyr at lovbrøteren som var utilregnelig på handlingstiden og dermed oppfylte vilkårene for tvungent psykisk helsevern kan overføres til forvaring dersom psykosen går over mens han er under tvungent psykisk helsevern.

I flere tilfeller vil den behandlingen man får ved institusjonen gjøre slik at ikke vedkommende lenger har en psykose.

Dette vil spesielt kunne tenkes i de tilfeller lovbrøteren har en reaktiv psykose.⁶³

I slike tilfeller vil ikke domfelte lenger egne seg til opphold på en psykiatrisk institusjon.

I praksis idømmes vedkommende til forvaring i etterkant. Ordningen var gjenstand for sterk kritikk da den ble vedtatt, da man mente at man her handlet imot grunntanken om at psykisk syke skal behandles av det psykiske helsevern og ikke av kriminalomsorgen.

Videre innebærer ordningen et brudd på det grunnleggende prinsippet om at den som var utilregnelig på handlingstiden ikke skal straffes for sine handlinger.

I prinsippet skal en person ikke kunne overføres til en strafferettsinstitusjon når vedkommende er kjent ikke strafferettslig ansvarlig for den aktuelle handling.

---

⁶³ Psykose resultert av en fysisk eller psykisk belastning. F.eks katastrofer, alvorlige tapsopplevelser, svære angstprovokasjoner.

Ifølge juridisk teori⁶⁴ var det i forbindelse med vedtakelse av de nye særreaksjonene og utilregnelighetsreglene også reist spørsmål om reglene står seg i forhold til kravene i Den europeiske menneskerettskonvensjonen.

Avgjørende her er om EMK artikkel 5 nr. 1 bokstav e som omhandler inngrep i friheten til sinnslidende personer gir grunnlag for et inngrep av denne art.

Under behandling av saken ba lovkomiteen om en redegjørelse av Justisdepartementet for forholdet mellom reglene om overføring til fengselsanstalt og bestemmelsene i EMK.

Departementet konkluderer med at departementets forslag er i overensstemmelse med menneskerettighetsreglene og uttaler i forhold til dette spørsmålet at;

*”...menneskerettskonvensjonene ikke kan tolkes slik at det er utelukket å plassere denne typen domfelte i ressursavdelinger eller særlig anstalt sammen med straffedømte, forutsatt at de tilbys forhold som er spesielt tilpasset deres situasjon...”*⁶⁵

Det er her forutsatt at soningen skal tilpasses domfeltes situasjon.

Lovkomiteens flertall støtter departementet og hevder at det må være en adgang til å overføre særreaksjonsdømte til fengsel når det foreligger forutsetninger som tilsier det og forutsetningene for slik overføring er åpenbart tilstede.

Videre mener lovkomiteens flertall at dersom den domfelte overføres til en anstalt eller avdeling som er spesielt tilpasset lovbrytere med tidsubestemt særreaksjon og tilbys hjelp til å mestre sitt problem, er det liten grunn til å tro at

---

⁶⁴ Jacobsen, Dom på overføring til tvungent psykisk helsevern, Bergen, 2004, s. 202-203.

⁶⁵ Ot.prp. Nr. 46 (2000-2001) s. 39.

overføringen fra behandlingsinstitusjon til anstalt under fengselsvesenet vil være konvensjonsstridig.⁶⁶

En lovfesting av denne forutsetningen fikk man gjennom den nye straffegjennomføringsloven⁶⁷ § 10 annet ledd som sier at;

”Avdeling i fengsel med høyt sikkerhetsnivå kan tilrettelegges for innsatte med særlige behov, herunder personer som er idømt en strafferettslig særreaksjon eller forvaring...”

Domfelte som er overført fra tvungent psykisk helsevern til anstalt under fengselsvesenet er ment å skulle sone i spesialtilpassede ressursavdelinger med høy bemanning ved Ila landsfengsel eller Trondheim kretsfengsel, jf. Departementet.⁶⁸

En annen uheldig konsekvens med overføringen er at lovbryteren kan ende opp som en kasteball mellom det psykiske helsevern og kriminalomsorgen.

Dette fordi man etter psykisk helsevernloven § 5-8 skal tilbakeføre domfelte til tvungent psykisk helsevern dersom hans sinnstilstand på ny oppfyller kravene i strl § 44 første ledd.⁶⁹

Bli han psykotisk under forvaringen i fengselets anstalter tilbakeføres vedkommende til tvungent psykisk helsevern og blir helsevesenets ansvar igjen.

Avgjørelsen om dette skal i fellesskap treffes av kriminalomsorgen og den faglige ansvarlige ved den aktuelle institusjonen.

---

⁶⁶ Innst.O. Nr. 34 (1996-1997) under punkt 7.3.7.

⁶⁷ Lov av 18 mai. 2001 Nr. 21.

⁶⁸ Ot.prp. Nr. 46 (2000-2001) s. 39.

⁶⁹ ”Psykotisk”

Ved uenighet om vilkårene for tilbakeføring er oppfylt skal saken bringes inn for Sosial- og helsedirektoratet for avgjørelse, jf. phlsvl § 5-8 annet ledd.

Sosial- og helsedirektoratet kan kun ta stilling til lovbruterens sinnstilstand.

Forarbeidene⁷⁰ åpner i tillegg opp for at lovbruterer i andre tilfeller kan tilbakeføres til tvungent psykisk helsevern.

Forutsetningen for en slik overføring er at kriminalomsorgen og det psykiske helsevern er enige om at det er til det beste for lovbruterer at han tas hånd om av det psykiske helsevern.

Det kreves ikke at vedkommende oppfyller psykosekravet i strl § 44 for at den slik overføring skal kunne skje.

I disse tilfeller vil det være tilstrekkelig at vedkommende har en sykdomstilstand som utvikler seg i retning av kravet i strl § 44.

Vedkommende er her ennå ikke psykotisk men man regner med at en slik tilstand vil inntreffe dersom han ikke tas hånd om av det psykiske helsevern.

Ved lovrevisjonen var man oppmerksom på denne uheldige følgen og tross motvilje fra enkelte høringsinstanser, blant annet Helsedirektoratet fant man ikke å kunne løse dette på noen bedre måte.

Ifølge forarbeidene⁷¹ fantes det ikke noen andre alternativ for denne type lovbrutere.

Departementet understreker imidlertid at overføringsadgangen vil være snever, noe som støttes av lovkomiteens flertall.⁷²

---

⁷⁰ Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994) s.119

⁷¹ Innst.O. Nr. 34 (1996-1997) under punkt 7.3.7

⁷² Innst.O. Nr. 34 (1996-1997) under punkt 7.3.7

På den annen side må lovbrøteren både være tilregnelig og farlig for å overføres til kriminalomsorgen og fengselets anstalter.

Behandlingsbehovet vil dermed ikke være like nødvendig som det vil være dersom vedkommende er psykotisk.

Det behovet som gjør seg mest gjeldende i disse tilfellene er å verne samfunnet fra en farlig lovbrøter ved å forhindre at han slippes ut i det fri.

Tatt i betraktning dette og særreaksjonens formål, samfunnsvernet, taler for og rettferdiggjør en slik overføring.

Det er domstolen som treffer avgjørelse om dom på overføring til tvungent psykisk helsevern.

Avgjørelsen om særreaksjonens innhold og gjennomføringen av den tillegges den faglige ansvarlige ved institusjonen.

I denne forbindelse er det forvaltningslovens saksbehandlingsregler som i utgangspunktet kommer til anvendelse, jf. phlsvl § 1-6.

Avgjørende for om forvaltningslovens regler⁷³ kommer til anvendelse i den konkrete tilfellet avhenger om saken gjelder et enkeltvedtak eller ikke.

Det følger av forvaltningsloven § 3 at lovens kapittel IV-VI bare kommer til anvendelse i saker som gjelder enkeltvedtak.⁷⁴

Det er i forarbeidene⁷⁵ lagt til grunn at de fleste avgjørelsene som tas i den daglige gjennomføringen av særreaksjonen ikke vil være enkeltvedtak.

---

⁷³ Kapittel IV-VI.

⁷⁴ Enkeltvedtak er et vedtak/avgjørelser tatt av offentlig myndighet som gjelder rettigheter eller plikter til en eller flere bestemte personer, jf. fvl § 2 bokstav b sml. bokstav a.

I dette ligger at dersom det blir nødvendig å legge lovbrøyten til skjerming slipper man å gi forhåndsvarsel, grunnlig avgjørelsen eller ta hensyn til de andre saksbehandlingsreglene forvaltningsloven oppstiller. Effektivitetshensynet gjør seg sterkt gjeldende i begrunnelsen bak disse reglene.

Ifølge juridisk teori⁷⁵ vil det ikke være tale om så inngripende vedtak sett i sammenheng med hensynet til behandling sinstitusjonen.

For grundige saksbehandlingsregler i den daglige behandlingen og de avgjørelser vil måtte tas vil i vesentlig grad komplisere arbeidssituasjonen ved institusjonen, dette vil igjen gå ut over effektiviteten av behandlingen.

På den andre siden vil forvaltningslovens kapittel IV-VI komme til anvendelse dersom avgjørelser under den daglige gjennomføringen oppfyller kravene for å være et enkeltvedtak.

Kontrollkommissjonen, som består av en dommer, en allmennpraktiserende lege og en ufaglært, er et selvstendig organ satt til å føre kontroll med alle tvangsvedtak som treffes.

På denne måten skal kommissjonen sikre den enkelte pasients rettsikkerhet i møte med det psykiske helsevernet. Kommissjonen skal på eget initiativ eller på initiativ fra pasienten utøve kontroll både i forhold til administrativ innleggelse etter psykisk helsevernloven kapittel 3 og ved dom på overføring til tvungent psykisk helsevern etter psykisk helsevernloven kapittel 5.

---

⁷⁵ Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994) s. 68 og NOU 1990:5 s. 96.

⁷⁶ Jacobsen, Dom på overføring til tvungent psykisk helsevern, Bergen, 2004, s. 202-207.

Den aktuelle institusjonen skal sende kommisjonen kopi av vedtak om undersøkelse eller tvungent psykisk helsevern og de dokumenter vedtaket bygger på.

På denne måten kan kommisjonen føre kontroll med at alle vilkår for tvungent vern er oppfylt.

Straffelovrådet foreslo at utskrivingskompetansen skulle tillegges kontrollkommisjonen.

Til tross for at dette ville medføre en raskere saksbehandling mente departementet at hensynet til lovbruterens rettsikkerhet tilsa domstolsbehandling.

Departementet var imidlertid enig med lovutvalget i at kontrollkommisjonen var den rette klageinstans.

Kommisjonen er derfor satt til å behandle alle klager på avgjørelser om overføring til og fra døgnopphold i institusjon.

Etter at lovbruterer har gjennomført 3 ukers døgnopphold i institusjon kan alle vedtak om overføring til opphold i eller andre tiltak påklages til kontrollkommisjonen.

Kommisjonen skal da prøve om vedtaket truffet av institusjonen ut fra hensynet til den domfelte, plasseringsalternativer og forholdene ellers fremstår som urimelig, jf. phlsvl § 5 - 4.

Kontrollkommisjonens vedtak skal meddeles den domfelte selv, domfeltes nærmeste pårørende og påtalemyndigheten. Vedtak truffet av kommisjonen kan bare overprøves av domstolen.

Påtalemyndigheten har anledning til å klage over vedtak om overføring til og fra døgnopphold og overføring til behandling utenfor institusjon.

4. Rettsvirkninger- dersom vilkårene ikke lenger er tilstede.

Når en lovbrøyer får dom på overføring til tvungent psykisk helsevern er det en tidsbestemt reaksjon.

Reaksjonen skal bestå så lenge vilkårene for dette er oppfylt.

De som kan beslutte at tvungent psykisk helsevern skal opphøre er enten domstolen eller påtalemyndigheten. Selv om det er den faglige ansvarlige ved institusjonen som har beslutningsmyndigheten i forhold til reaksjonens innhold og gjennomføring av den, har han derimot ingen beslutningsmyndighet med tanke på å bringe det tvungne vernet til opphør når det er idømt etter psykisk helsevernloven kapittel 5.

At tvungent psykisk helsevern er en absolutt tidsbestemt særreaksjon innebærer at overføringen skjer på ubestemt tid uten noen fastsatt tidsramme og at tvungent psykisk helsevern i prinsippet kan fungere som en livstidsreaksjon. Støtte for dette finner vi i forarbeidene⁷⁷, hvor både særreaksjonsutvalget og departementet fastslår at reaksjonen overføring til tvungent psykisk helsevern bør være absolutt tidsbestemt.

Enkelte høringsinstanser er kritiske til tidsbestemtheten fordi dette er en tilleggsbelastning for den dømte. Lovkomiteen er også av den oppfatning at dette kan være en tilleggsbelastning, men komiteens flertall er i likhet med departementet enige om at behandlingsaspektet samt

---

⁷⁷ Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994) s. 62.

beskyttelseshensynet ved tvungent psykisk helsevern vil umuliggjøre en fastsatt dato for opphør av reaksjonen. Ifølge departementet er bakgrunnen for reglene om tidsubestemthet nettopp hensynet til samfunnsbeskyttelsen. Selv om det er en klar ulempe for lovbrysteren at reaksjonen er tidsubestemt må hensynet til lovbrysteren vike til fordel for vern av samfunnet.

Det vil på domstidspunktet ikke være mulig å fastsette en tidsramme for reaksjonens varighet da man på dette tidspunkt vet lite om sykdomsprognosen og hvor lenge gjentakelsesfaren vil bestå.

Ifølge særreaksjonsutvalget ville det da *"...være uheldig om man gav uriktige forespeilinger om et bestemt løslatelsestidspunkt"*, jf. NOU 1990:5 s. 89.

I likhet med særreaksjonsutvalget er departementet enige om at det må foretas en jevnlig domstolsbehandling av om vilkårene for særreaksjonen fortsatt er oppfylt. Farekriteriet må vurderes fortløpende, både ved gjennomføringen av særreaksjonen og ved spørsmål om opphør av den.

Departementet mener at hensynet til domfelte er tilstrekkelig ivaretatt gjennom denne fortløpende behandlingen av domstolen og dette gir tilstrekkelig rettsikkerhet til at en tidsubestemt reaksjon er forsvarlig. Videre slutter departementet seg til særreaksjonsutvalget i dets begrunnelse om at reglene mest mulig skal tilsvare de som gjelder ved tvangsinnleggelse etter psykisk helsevernloven.

Det følger også direkte av loven at det forutsettes at domfelte blir vurdert fortløpende og at tvungent psykisk helsevern bare kan opprettholdes så fremst kravet om

gjentakelsesfare fortsatt er oppfylt, jf. strl § 39 b første ledd.

Bestemmelsen⁷⁸ sier

”Tvungent psykisk helsevern etter § 39...kan bare opprettholdes når vilkåret om gjentakelsesfare i § 39 nr. 1 eller nr. 2 fortsatt er oppfylt.”

Videre gir bestemmelsen nærmere regler om ny prøving av saken og begjæring om opphør av særreaksjonen.

Begjæring om opphør av reaksjonen kan bare fremmes av domfelte selv, dennes nærmeste pårørende, eller den faglige ansvarlige ved den institusjonen som har behandlingsansvaret for den domfelte, jf. § 39 annet ledd. Domfeltes pårørende vil etter pasientrettighetsloven⁷⁹ § 1-3 første ledd bokstav b være den som pasienten oppgir som pårørende og nærmeste pårørende.

Dersom pasienten er ute av stand til å oppgi denne informasjonen skal nærmeste pårørende regnes for den som i størst utstrekning har ”varig og løpende kontakt” med pasienten.

Loven presiserer at det likevel skal tas utgangspunkt i den oppnevnte rekkefølgen i bestemmelsen, det værers seg ektefelle, registrert partner, samboere etc.

Begjæringen kan ikke fremmes før det er gått minst ett år fra dom på overføring eller dom som nekter opphør er rettskraftig.

Det er påtalemyndigheten som fremmer saken for tingretten som avgjør den ved dom.

---

⁷⁸ Straffeloven § 39b første ledd.

⁷⁹ Lov av 2 juli. 1999 Nr. 63.

Dersom påtalemyndigheten finner at domfelte ikke lenger oppfyller vilkårene for særreaksjonen kan den når som helst beslutte opphør av den, jf. strl § 39b fjerde ledd. Påtalemyndigheten må imidlertid senest tre år siden rettskraftig dom ble avsagt enten fremme saken inn for ny behandling i tingretten, eller beslutte opphør av reaksjonen jf. siste punktum.

I praksis vil en lovbrøyer med dom på overføring til tvungent psykisk helsevern kunne bli underlagt denne reaksjonen i mange år da påtalemyndigheten så lenge vilkårene anses oppfylt kan bringe saken inn for retten etter en endt treårsperiode gjentatte ganger.

5. Dagens særreaksjonsordning - En fornuftig og god ordning?

Med innføringen av de nye utilregnelighetsreglene og særreaksjonene i 2002 ønsket man et forbedret og mer effektivt system for de utilregnelige lovbrysterne.

Den store innholdsmessige forandringen av utilregnelighetsreglene var ikke tiltenkt, kun en språklig modernisering.

Imidlertid måtte reglene om særreaksjonene gjennom større endringer.

Dagens særreaksjonsordning var ment å skulle være en bedre erstatter for det tidligere sikringsinstituttet.

I de syv årene de nye reglene har eksistert har de derimot vært gjenstand for mye kritikk fra flere hold.

Etter mitt skjønn er kritikken på ingen måte ufortjent.

Det er i dag et tydelig hull i regelverket hva gjelder utilregnelige lovbrystere.

Slik særreaksjonsordningen er i dag kan de som er åpenbart psykotiske, men som ikke begår alvorlig nok kriminalitet gå straffri uten å bli stilt til ansvar på noen som helst måte. Disse lovbrysterne vil være for syk til å straffes, men for frisk til å idømmes overføring til tvungent psykisk helsevern eller annen særreaksjon.

Straffeloven § 44 gjelder straffritak for den utilregnelige, henholdsvis den psykotiske eller bevisstløse.

På den ene siden må det spørres om kravet til sinnstilstanden etter denne bestemmelsen bør senkes og at terskelen i dag er for høy.

Det er etter bestemmelsen ikke tilstrekkelig at man har en psykose, det kreves at man er aktivt psykotisk.

De som da holder psykosen under kontroll med hjelp av medisinerer vil ikke omfattes av bestemmelsen fordi psykosen er i en inaktiv fase.

Spørsmålet her er hvilken kontroll man har med kontinuiteten og oppfølgingen i forhold til den medisineringen/behandlingen som kreves for å holde de lovbruterne som ligger i grenseland friske.

Selv om loven i strl § 39 åpner for at selv utilregnelige kan møtes med en reaksjon, stilles det etter mitt skjønn for høye krav til lovbruddets alvorlighet.

Etter denne bestemmelsen må det dreie seg om en alvorlig voldsforbrytelse, seksualforbrytelse, frihetsberøvelse, ildpåsettelse eller annen alvorlig forbrytelse som krenket eller kunne krenke andres liv, helse eller frihet.

Det er således kun de alvorligste forbrytelsene som omfattes.

Ifølge forarbeidene er det dette som også er tanken.

Lovgiver ønsker at det kun unntaksvis skal idømmes overføring til tvungent psykisk helsevern.

I følge forarbeidene bør reaksjonen benyttes ved få tilfeller pr.år på grunn av hensynet til domfelte selv, samt hensynet til det psykiske helsevern.

I dag er dette også tilfelle, de nye særreaksjonene er mindre brukt.

Selv om strl § 39 nr. 2 åpner for at også mindre alvorlige forbrytelser kan kunne gi grunnlag for overføring til tvungent psykisk helsevern vil dette bare kunne skje der det dreier seg om en forbrytelse av samme art som i nr. 1.⁸⁰

---

⁸⁰ Voldsforbrytelse, seksualforbrytelse, frihetsberøvelse, ildpåsettelse eller annen alvorlig forbrytelse som krenket eller kunne krenke andres liv, helse eller frihet.

I tillegg kreves det at lovbryteren har begått eller forsøkt å begå en alvorlig forbrytelse innenfor det nr. 1 opplister og at det må anses å være nær sammenheng mellom den nå begåtte og den tidligere begåtte forbrytelsen.

At det også stilles et krav om at gjentakelsesfaren må anses å være "særlig nærliggende" innsnevrer bestemmelsens anvendelsesområde.

Konsekvensen er at det i praksis kun i få tilfeller vil kunne bli idømt overføring til tvungent psykisk helsevern.

Dersom man senker terskelen vil man lettere kunne gjøre noe med de utilregnelige som i dag faller utenfor bestemmelsen.

Man kan ikke ha garanti for at ikke også disse psykotiske en dag vil kunne begå en alvorlig forbrytelse, selv om det til nå ikke har skjedd.

Samfunnshensynet er bærebjelken bak særreaksjonsordningen.

Vil ikke samfunnet også ha behov for vern mot disse mediaskapte "tikkende bombene"?

Ikke bare samfunnshensynet, men også hensynet til lovbryteren selv bør tas i betraktning.

Er man erklært psykotisk av en sakkyndig er hovedregelen straffrihet så fremst man ikke oppfyller vilkårene for særreaksjon.

Retten avsir da dom på frifinnelse.

I de fleste tilfeller skjer dette uten at lovbryteren i etterkant blir fulgt opp av verken helsevesenet eller rettsvesenet.

Det må kunne sies at en psykotisk person for å kunne bli frisk vil være avhengig av adekvat behandling.

Dersom ingen fanger dem opp og tilbyr denne behandlingen, er sjansen stor for at de på ny begår samfunnsskadelig kriminalitet.

Problemet med dagens ordning er helt klart størst i forhold til utilregnelige som ikke begår alvorlig nok kriminalitet og derfor ikke oppfyller vilkårene for særreaksjon.

Denne samfunnsgruppen begår klart samfunnsskadelig kriminalitet og oppfattes av samfunnet som plagsomme og ressurskrevende på grunn av gjentatt tyverivirksomhet, hærverk, sjikane etc.

Det fremkommer av en høringsuttalelse fra KROM⁸¹ om utvidelse av virkeområdet for særreaksjoner for utilregnelige, at politimesteren i Tromsø Truls Fyhn i etterkant av trippeldrapet i mars 2009 har uttalt⁸² at det i Tromsø pr. i dag er ca. 50 personer som utgjør denne kategorien.

Disse "tikkende bombene" blir beskrevet som om de har "fribillett" i systemet fordi de er for syk til straff, men for frisk for tvangsinnleggelse.

Formålet med tvungent psykisk helsevern er å forhindre at pasienter som ikke er ferdigbehandlet, men fortsatt er psykisk syk blir utskrevet.

Rettsteori har om dette uttalt at "Erfaring fra Den rettsmedisinske kommisjon viser at en ikke ubetydelig del av de som blir rettspsykiatrisk observert og funnet utilregnelige, tidligere har vært i kontakt med det psykiske helsevernet. Noen har avslått behandling og ikke blitt funnet dårlige nok til tvangsinnleggelse. Andre har oppfylt kriteriene for tvangsinnleggelse, men ikke blitt fulgt opp ut over en kort innleggelse i forbindelse med øyeblikkelig hjelp." ⁸³

---

⁸¹ Norsk forening for kriminal reform.

⁸³ Rosenqvist, Rasmussen. Rettspsykiatri i praksis. 2. utgave. Oslo 2004. s. 181

I en undersøkelse daværende leder for Den rettsmedisinske kommisjon, Randi Rosenqvist, foretok for helsetilsynet av utilregnelige personer som var siktet for drap eller drapsforsøk i 1994-95 og i 1996, var 10 av 26 siktede utskrevet fra psykiatrisk institusjon uten oppfølging.

De hadde alle en alvorlig sinnslidelse også ved utskrivningen og de var blitt utskrevet til dårlige sosiale og økonomiske forhold og uten realistisk oppfølgingstilbud. Det var under ett år siden utskrivningen for 6 av de 10 tidligere innlagte.

Hadde disse fått bedre oppfølging må man anta at enkelte av voldshandlingene ikke ville skjedd.⁸⁴

Dette understreker at det kan være for lett å slippe ut av institusjon og at oppfølgingen er for dårlig til tross for at den nye særreaksjonsordningen skulle forbedre på dette. For å forhindre disse mellomtilfellene må apparatet rundt denne samfunnsgruppen forbedres slik at de kan få den nødvendige hjelpen de trenger og at samfunnet også kan få et tilstrekkelig vern.

Jeg støtter nåværende leder av Den rettsmedisinske kommisjon, Synne Sørheim uttalelse om at kvaliteten på diagnoser og behandling samt fokus på denne problemstillingen må forbedres.

Sørheim sier om dette at "Altfor mange har vært på sykehus uten at man har klart å avdekke den psykotiske lidelsen som det i etterkant har vist seg at vedkommende har. Og får man satt en riktig diagnose, så vil disse personene heller ikke få en tilfredstillende behandling og oppfølging."

---

⁸⁴ Rosenqvist, Rasmussen. Rettspsykiatri i praksis. 2. utgave. Oslo 2004. s. 181 flg.

Hun mener at en av grunnene til at man ikke får satt en riktig diagnose, er at innleggelsene på psykiatriske institusjoner blir for kortvarige.

”Det som først og fremst må til er at lengden på akuttopphold ved de psykiatriske sykehusene må bli av lengre varighet....bedre diagnostisering, behandling og oppfølging kunne ført til at en del personer i denne pasientgruppen kunne ha vært i en annen situasjon.”⁸⁵

På bakgrunn av dette bør lovgiver etter mitt skjønn ta ansvar slik at hullet i regelverket dekkes og slik at man med hjemmel i lov har muligheten til å reagere mot de utilregnelige som er potensielle lovbrytere av alvorlige forbrytelser.

---

⁸⁵ Hentet fra intervju med Sørheim i ”Bladet Tromsø” s. 14. Mandag 27 april 2009

6. LITTERATUR

Andenæs: Alminnelig strafferett

Johs. Andenæs: Alminnelig strafferett, 5. utgave Oslo 2004

Andenæs: Norsk straffeprosess I

Johs. Andenæs: Norsk straffeprosess – Bind I, 3. utgave Oslo 2000

Andenæs: Norsk straffeprosess II

Johs. Andenæs: Norsk straffeprosess – Bind II, 3. utgave Oslo 2000

Andenæs/Bratholm: Spesiell strafferett

Johs. Andenæs/Anders Bratholm: Spesiell strafferett – utvalgte emner, 3. utgave Oslo 1996

Braaten: Ønsker nasjonal koordineringsenhet for behandlingsdømte

Knut E. Braaten: Ønsker nasjonal koordineringsenhet for behandlingsdømte, 2009

<http://www.legeforeningen.no/id/153217.0>

Hennum: Nye strafferettslige særreaksjoner

Ragnhild Hennem: Nye strafferettslige særreaksjoner, fengslet i nett, 2002

<http://www.jus.uio.no/ikrs/ekskursjon/fengslet/litteratur/saerreaksjoner.html>

Innst.O. nr. 34 (1996-1997)

Innst.O. nr. 34 (1996-1997): Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven m.v (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner)

Jacobsen: Dom på overføring til tvungent psykisk helsevern

Jørn RT Jacobsen: Dom på overføring til tvungent psykisk helsevern – Straffeloven § 39, Bergen 2004

Justis- og Politidepartementet: Etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring

Justis- og Politidepartementet: Etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring, høringsnotat, lovavdelingen, 2008

Matland: Bedre diagnostisering kan hindre drap begått av personer med psykose

Helge Matland: Bedre diagnostisering kan hindre drap begått av personer med psykose, ”Bladet Tromsø”, 2009-04-27

Norsk forening for kriminal reform: Utvidelse av virkeområdet for særreaksjoner for utilregnelige

Norsk forening for kriminal reform: Utvidelse av virkeområdet for særreaksjoner for utilregnelige, høringsuttalelse, 2009.

http://www.krom.no/aktuelt_more.php?id=132_0_32_0_C

NOU-1990-5

NOU-1990-5: Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner.

Ot.prp. Nr. 46 (2000-2001)

Ot.prp. Nr. 46 (2000-2001): Om lov om endringer i straffeloven og enkelte andre lover (endring og ikraftsetting av strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner samt endringer i straffeloven §§ 238 og 239).

Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994)

Ot.prp. Nr. 87 (1993-1994): Om lov om endringer i straffeloven m v (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner)

Riksadvokaten: Utilregnelighetsregler og særreaksjoner

Riksadvokaten: Utilregnelighetsregler og særreaksjoner, rundskriv av 2001-12-03

Riksadvokaten: Høring

Riksadvokaten: Høring – Rapport ”Etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring”, Oslo 2009

Rosenqvist/Rasmussen: Rettspsykiatri i praksis

Randi Rosenqvist/Kirsten Rasmussen: Rettspsykiatri i praksis, 2. utgave Oslo 2004

Syse: Dømt til behandling – Frikjent til fengsel

Aslak Syse: Dømt til behandling – Frikjent til fengsel – Nye strafferettslige ansvarsregler og særreaksjoner, Nytt i strafferetten nr. 1 1997, s. 21 (TFST-1997-21)

Syse: Strafferettslig (u)tilregnelighet juridiske, moralske og faglige dilemmaer

Aslak Syse: : Strafferettslig (u)tilregnelighet juridiske, moralske og faglige dilemmaer, tidsskrift for strafferett 2006 s. 141

Thorsen: Nye særreaksjoner mindre brukt

Lotte Rustad Thorsen: Nye særreaksjoner mindre brukt, Samfunnspeilet nr. 1, 2007

